

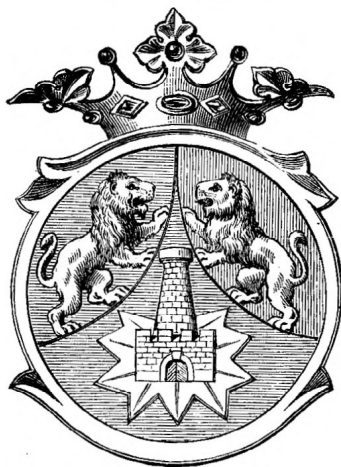
ZRINYI MIKLÓS

A SZIGETVÁRI HŐS.

IRTA

SEBESTYÉN GYULA.

MÁSODIK KIADÁS.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1896.

AZ ELSŐ KIADÁS ELŐSZAVÁBÓL.

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős, kétségkívül egyike a magyar történet legismeretesebb és legnépszerűbb alakjainak. Hősi halálának példáján századok viharain keresztül lelkesedett az elnyomói ellen küzdő nemzet. A Zrínyi név hallatára még az iskolás fiú szemében is eleven, büszke tűz csillan meg s hőset a Leonidások mellé állítja.

Csak azt teszi, a mit oly hosszú időn át történetíróink tettek; őket utánozza. Neki dicséretére válik; történetíróinknak nem annyira. Ők többet tehettek volna; többet kellett volna tenniök. Történetírásunk, valahányszor ehhez a ponthoz ért, megfélelkezett hivatásáról s visszhangjává szegődött a közhangulatnak. A nemzetre pedig oly nagy és mélyre szálló hatást gyakorolt Zrínyi halála, hogy eme hőset a nemzeti legenda mesés alakjai közé emelte s a földi emberből egy magasztos eszmét hordozó jelképet alkotott. Zrínyi a szó szoros értelmében halála által lett halhatatlanná!

Életére a feledés fátyola borult. Annak eseményeit nem kutatta senki; még csak nem is érdeklődött irántuk senki. Történetíróink sem. Legjobb esetben is megeléged-

tek azzal, hogy egyik-másik tettét megemlégették; de nem kísértették meg, hogy azokból, a miket a hősről tudunk, az ember jellemének képét megalkossák.

Csak a legújabb időben vállalkozott rá egyik kitünő történetírónk, hogy elődeinek mulasztását helyreüsse. Ez a történetíró Salamon Ferencz; munkája: *«Az első Zrínyiek»*, 1865-ben jelent meg. Ebben a könyvben a híres Zrínyi-család őseinek multja, különösen pedig hő-sünk életének eseményei s egész jelleme oly teljesen és oly elevenen vannak napfényre állítva, a mint csak a gyér történeti adatok engedték s a mennyire az író művészetétől tellett. Salamon Ferencz könyvének megjelenése után Zrínyi nem csupán a nemzeti hagyomány dicsőített hőse többé. Alászállt a legendák mesés felhőiből s ott látjuk őt a XVI. század zavaros, romlott korának ama rakoncátlan, féket vesztett, haszonleső nagy urai között, kik «semmit sem tartottak olcsóbbnak az adott szó szentségénél».

A közönség bámult, szinte megdöbbszent ezen a változáson. Az a kép, melyet hősről őrzött emlékezetében, sokat vesztett magasztosságából; de a veszteséggel fölért a nyereség, mert a kép igazabb, hívebb, találóbb lett.

Salamon Ferencz munkája nem a nagy közönség számára készült; ez ma is híjjával van oly könyvnek, a mely Zrínyi jellemképét oly értelemben állítaná eléje, a mint azt a Salamon Ferencz kutatásai s az általa földerített történeti adatok megengedik s követelik.

S most, midőn saját kis könyvemet az irodalom sorompóin átbocsájtani készülök, az elmondottak után csak

néhány szóm van e sorompók vámőreihez, kiket az irodalomban kritikusoknak neveznek. Portékámról ők bizonyára számot kérnek s kiveszik belőle a maguk illendő vámját. Őszinte vallomást teszek, mert távol van tőlem, hogy tilos dolgot csempészszek át az ő birodalmukba. A mi én tőlem van, az az enyém; a mit mástól vettem át, azt bejelentem.

Kis könyvem megírásában Salamon Ferenczet követtem; akarva nem akarva sem cselekedhettem volna egyébképen. «*Az első Zrínyiek*» tanulmánya annyira kimeríti a tárgyat részleteiben, hogy újat alig toldhattam hozzá. Azonban Salamon Ferencz nyomán fölkerestem mindegyik magukat a forrásokat s ezekből merítve, hősöm tetteit, jellemét a saját eszemjárása szerint s nem mások tekintélyére támaszkodva ítélt meg. Ezért van, hogy az «*Az első Zrínyiek*» szerzőjével nem értek mindenben egyet. De azért, ha a közönség oly élvezettel és haszonnal fogja kis könyvemet olvasni, a mily nagy tiszteletem s hódolatom kitűnő történetírónk iránt, fáradságom busásan meg lesz jutalmazva.

Ozora, 1877 augusztus 3.

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

E munkát tizennyolcz évvel ezelőtt írtam s eredetileg tanárvizsgálati dolgozatom volt. Nem készült a nagyközönség számára; de a második kiadás szüksége azt bizonyítja, hogy ennek körében is jó fogadásra talált. Ma

e könyvecske sok részletét másképen írnám meg; de azért nem változtatok rajta még sem. Zrínyi alakja most is abban a világításban áll előttünk, a melybe Salamon F. állította; történetírásunk azóta sem a hősünkre vonatkozó anyagot nem bővítette, sem ítéletét nem módosította. Az a kép, a melyet a Salamon gyűjtotta világítás mellett rajzoltam, tán kezdetleges, de hű. Sajnálám átrajzolni. Emez első munkámhoz némi kegyelet is csatol, a melyet a szíves olvasó bizonyára megbocsát.

Budapest, 1895.

A szerző.

ELSO FEJEZET.

Magyarország állapota a XVI. század első felében.

Szent István koronája, a mely Mátyás király fején oly hódolatot parancsoló fényben ragyogott, e nagy király halála után II. Ulászló fejére zuhant alá; azon Ulászlóéra, a kinek megválasztatásáról értesülvén Glogor, a nagyhírű krakói csillagász, így sóhajtott fel: «Jaj nektek magyaroknak s az egész kereszténységnek, mivel azt az *ökröt* választottátok királytokul!» És Ulászló viselte ezt a minden címek között legkevésbé királyit holta napjáig. Felfelzúdult ugyan ellene, panaszkodott is miatta tanácsosai előtt; de utóvégre maga is használta, egy ízben azt izenvén a rakoncátlankodó, nyers Ujlaki herczegnek, hogy «nőnek már szarvai, melyekkel ellenségeit felöklelje». A minden méltóságából kivetkőzött gög nem nyilatkozhatik már sajátára méltóbb szavakban!

Minden, a mit róla tudunk, arra mutat, hogy jelleménél és képességeinél fogva Ulászló a közönséges, mindennapi emberek azon fajtájához tartozott, a kiket kizárólag csak az önfentartás és önzés

alacsony ösztöne kormányoz, a kik egészen maguk-magukkal vannak elfoglalva, mások baját nem ismerik, nem is értik; közérdekről és eszmékről pedig fogalmuk sincs. Mindenesetre megbocsáthatatlan gyarlóságok egy királyban! Koronája volt mindene; ezen csüggött elméje egész korlátoltságával, jelleme tehetetlenségével. Egyedüli gondja, hogy mikép biztosíthassa ezt a koronát családja számára; míg szüntelen rettegésben tartják aggodalmai, ha fenyegető jeleket lát. Ezért gyűlölte az urakat, ezért félt tőlük; ösztöne sugta neki, hogy ezek legádázabb ellenségei hatalmának. Mi tévő legyen? Érezte, hogy az erőszakos lökés, a melyet ezen urak ellen intézne, jó magát teríthetné földhöz koronástul együtt. Így születtek meg alattomos szerződésai és szövetségei először öcscsével, Alberttel, majd Miksával. Különben az utóbbival kötött s aggódva többször megerősített szerződések az egyedüli országos tények, miket elkövetett. Volt-e joga hozzá? Nem ütközött e cselekedete az ország törvényeibe? — nem latolgatta, csak azt érezte, hogy szüksége volt rá. Sajátságos tünemény, hogy a legtehetetlenebb királyt épen tehetetlensége vitte rá, hogy az állam fölé helyezze magát.

Mint ember örömeiben gyermekes, bánatában asszonyos volt: szőrcsuklya inkább illett rá, mint királyi palást. A nép egy jellemző szóban őrizte meg emlékét, s midőn elnevezte «*Dobzse*»-nak, egy csapással fejezte ki mindazt, a mit magyarán jótehetetlen, gyámoltalan, ügyefogyott alatt értünk.

És az alma nem gurult messze fájától; a fiú nem

szégyenítette meg atyját. II. Lajos király serdülő éveiben még ígért némi reményeket a tornaterek porondján, udvari vadászatokon, sőt annyira-mennyire könyvei mellett is; de mihelyt jelleme érni kezdett (korán érett s még sem ért meg), ugyanaz a közönséges, mindennapi, léha ember vált belőle, a milyen atyja volt. Más időtöltésben alig találta gyönyörét, mint testi szórakozásokban, játékokban. A közügyek iránt neki sem volt érzéke. Az országtanács ülésein csak testileg vett részt s midőn a hanyatló országot a legnagyobb csapások érték, ő udvarával együtt bohó, pajkos farsangi multságokban gondtalan élvezetet birt találni. Egy-egy végvárnak eleste nem rázta föl egykedvűségéből; de ha valami szeszélye, szórakozási óhaja, vagy más ilyes tervé elé akadály gördült, ez már fölingerelte, sőt indulatra lobbantotta. Nem volt benne egy íz sem királyi. Elhallgatta tanácsosai fenyegetését, hogy alattvalói «úgy fognak vele bánni, mint egy sertéssel s kiűzik az országból, ha meg nem változik». Hanem azért nem változott meg s alattvalói nem üzték ki.

A milyenek voltak a királyok, olyan volt a királyi udvar. A koronás bábok udvarában a legesztelenebb hivalkodás és fényűzés uralkodott; de ez az «uralkodó» fényűzés koldus-mankón sántikált. Az udvartartás költségei a királyi kincstár összes kiadásainak majd egy harmadára rúgtak s mégis örökös volt a pénzszükség. A tisztviselők duzzogva teljesítették kötelességeiket az adósukká vált udvarban s a kincstartó a királyi asztal napi szükségle-

teinek fedezésére kénytelen volt a budai kereskedők jóindulatához fordulni. És Mátyás nagyszerű palotája, mely annakelőtte a magyarok büszkesége, az idegenek bámulatának és irigységének tárgya volt, oly állapotra jutott, hogy az eső helyenként a szobákba csorgott s alig maradt ép ablaka.

Ilyen királyok üstökét azután markukban tartották az urak. Tartották is.

Megfosztották őket a királyi fönséggel járó jogok legfontosabbjaitól; gyakorolták ők maguk. Egyáltalában a maguk részére foglaltak le az ország kormányzásában majdnem minden jogokat; de a jogok gyakorlásával járó kötelezettségeket egymás után lerázták magukról. A jog fogalmát kiterjesztették egész odáig, a meddig az erőszak ér s a köteleességeknek oly magyarázatot adtak, hogy a rablás és fosztogatás is bele fért. Emez elvek szerint vontak zsarnoki korlátok közé mindent, kivéve önmagukat.

De hogyan lehetett ily körülmények között kormányozni? mi tartotta fenn az államban az egyensúlyt annyira, hogy mérlege föl ne billenjen? A pártok. A hány nagyobb oligarcha, annyi volt a párt; egyaránt kitünőek a hatalom erőszakos vágyásában, kapzsi tehetetlenségben és ádáz irigységben. Ha már a törvény nem örködött felettük, örködtek egymás fölött ők. Vetekeiséik története tölti be e szomorú korszak éveit; vetekeiséiké a magánéletben, a király körül, az ország-tanácsban s az országgyűléseken a nemzet színe

előtt.* Elbizakodottságuk fenyegette a királyt, zsarnokságuk borzasztó lázadásra ingerelte a népet s maguk között a legféktelenebb fényüzésnek és erkölcstelen, aljas kéjelgésnek tárt ajtót-kaput. Mivé lett az ország, a nemzet? üres szó, melyből minden erő, minden élet kiköltözött. Mindenki csak azt ismerte, a mi az övé, s erőszakosan kívánta a másét; egyedüli gondja, hogy azt megtarthassa, ezt megszerezhesse. A mód nem esett kérdés alá. Nem volt, a ki közszolgálatot teljesítsen sem pénzben, sem vérben; a zászlós urak nem megvetendő seregek fölött rendelkeztek ugyan, de a seregek «most» az övéik voltak, tétlenek a haza szolgálatában. Az ország területe a melléktartományokban s a határnál, utóbb az ország szívében is fenyegetve volt s a nemzet — noha az egykorú író csak a későbbi időkben nevezte holttetemnek — már most haldoklott!

Így tört be a mohácsi katasztrófa s rázta meg az állam épületét alapjaiban. Isten csudája, hogy össze nem roskadt s romjai közé nem temette az úgy is földig sújtott nemzetet!

Romjai közé temette a királyt, hogy az ország ezentúl két király tehetetlen, erkölcsrontó vetélkedésének legyen színhelye; eltemette a hatalmas-kodó egyházi és világi oligarchák nagy számát,

* «Kiknek sem istenök, sem hitök, sem hazájukhoz való szerelmük, sem tisztességek, sem urokhoz való hívségek eszökbe nem jutott, hanem csak, hogy egymáson boszút állhassanak és egymás uraságát kaphassák.» — Ezen szavakkal jellemzi a XVI. század urait kortársuk, Veranchich Antal.

hogy az életben maradtak annál nagyobb elkese-redéssel folytathassák agyarkodó küzdelmeiket s nagyravágyásuknak oly hosszú időn át elfojtott cél-ját egyenesen a trónra szegezzék; elhullottak a nemességnek jobb sorsra érdemes ezrei, hogy azok, a kiket önzésük a véstől távol tartott, erkölcstelen eszközei legyenek a hatalomnak, megbélyegzői a magyar névnek s élő példákul szolgáljanak rá: «mi-kép válhatik a hősök ivadéka rablófajjá.» A nemzet meg volt törve; de élt, hogy bűnei büntetését el-vegye. Megőrizte függetlenségét, szabad király-választási jogát, hogy visszaéljen ezzel s amazt fel-áldozza a félhold pusztító hatalmának.

A két ellenkirály versengése a mohácsi vész után mindenképen vést- és romlásthozó volt az országra akkor, midőn a legádázabb hódító fegyverek az országban dúltak; de a mi a bajt feneketlenlenné tette s a nemzet erköleseit a sárba vonszolta, az a vete-kedő királyok *egyenlő* tehetetlensége volt. Sem Ferdinánd, sem János nem birták saját erejükön kiküzdeni jogukat; amaz bátyjára s a német biroda-lomra, ez az ozmán segítségre volt kénytelen tá-maszkodni. Végzetes szövetség mind a kettő. A né-met hatalom százados hagyományaira támaszko-dott, midőn — mint mindig, úgy most is — hálót-ját kész volt Magyarországra kivetni; a török erő új ellenség volt, mely jogát hódító fegyverei élén hordozta s fanatizmussal követelte magának a jövőt. Sem Ferdinánd, sem János nem találta meg szö-vetségesében azt a támaszt, a melyet óhajtott s a melyre szüksége lett volna. Ferdinánd korán be-

látta, hogy európai háborúba bonyolódott bátyja, V. Károly császár s a forrongó német birodalom az ő ügyét meg nem védi; míg Jánosnak is keservesen kellett tapasztalnia Szulejmán szultán barátságának átkos voltát. Ily hatalmas, de egyfelől lanyha, másfelől ádáz szövetségesek mellett is oda sodorta a végzet a két királyt, hogy trónjuk támaszát a minden trónok támaszában: az oligarchákban keressék. És megindult a vásár, melyen az önzés, kapzsiság, telhetetlenség és aljasság nem átalolták czégerül kitűzni a hitszegést.

Az ország eme kétségbeejtő állapotában az egyéni érdekek uralkodtak mindenek fölött; az ellenkirályok küzdelmei is eltörülhetetlenül magukon hordták ennek szennyes bélyegét. Az egyén — akár dominiumok fölött rendelkező úr volt, akár földhöz ragadt jobbágy — fenyegetve volt személyében, vagyonában egyaránt. Hogy biztosíthassa ezt, árúba bocsájtotta amazt. Eladta magát németnek, töröknek, Ferdinándnak, Jánosnak, csakhogy azt, a mije volt, megtarthassa és szaporíthassa. A vagyon eme bizonytalansága s értékének csökkenése maga szolgált ösztönül a szerettek fölhalmozására. Legyünk kiméletesek s mondjuk: hogy a vagyon és személy bizonytalanságának kétségbeejtő érzése volt az, a mi az önzés szenvedélyeiről leoldotta a békókat. De ez is csak az indító okok megítélésén változtat; a dolgon magán nem, a mit eredményeztek. S az eredményt rövid szóval összefoglalhatjuk: a közérzület meglazult, a hazaszeretet lesüllyedt a tulajdon szerete-

tére; az erkölcsi fogalmak elvesztették szilárdságukat, a szokások elvadultak; a nemzet szétzüllött, mint a hogy a bomlott kéve széthull, a nép az örökös rettegés kőpadján, az ország a nyomorúság tengerében.*

János király halála nem változtatott a dolgok állásán, csak növelte a bajt. A mit erkölcsi örökségként fiára átszállított, nem volt egyéb, mint telhetetlen nagyravágyása és görcsös ragaszkodása a trónhoz. Hova vezetett ez? Buda megszűnt az ország fővárosa lenni s a merre az itt feltüzött félhold tekintett, Magyarország legáldottabb vidékein török pasák pusztították a falvakat és irtották a magyart.

De a midőn a keserűség pohara már csordultig telt — ime! — mintha fölébredt volna egyesekben a nemzet eltiprott, meggyalázott önérzete! Midőn a török, levette barátságos álarczát, erőszakosan kezdi meg az ország elfoglalását: hősök kelnek, martirok támadnak, meggyújtják a magyar hősiség és önfeláldozás kialudt világát s feltámasztják a jövőn kétségbeesett hitet. Losonczi, Dobó, Szondi, Zrínyi és több mások példái visszaadják a nemzetet önmagának.

Ha e hősök legtöbbjei csak annyit mutattak is meg, hogy miképen kell a hazáért meghalni, eleget tettek. S tetteiket nem is annyira harczy, — hanem mint erkölcsi tényeket tekintette a nemzet. Nem

* «Inség és nyomorúság az ország urai... *Magyarország holt-tetem*... sem kormányzó, sem alattvalók nincsenek...» így ír egy velencei követ Magyarországról a XVI. században.

birálta őket senki, hálás volt irányukban mindenki. S midőn Szigetvárnál a törökök hadi dicsősége megtört a magyar vitézség szikláján s az itt elesett hősök sírhalma határt vetett a török hódításnak: csodálhatni-e, ha századokon át nem volt magasztosabb a név Zrínyi Miklósénál, lélekemelőbb példa az övénél. Ez az egy tette feledésbe merítette egész életét; ez az egy tette alkotta az utódok szemében az egész embert s neve varázs-szó lett, melyet megértett minden magyar s hálásan őrizett meg emlékében a nemzet mind e mai napig.

Ezzel eljutottam ahhoz a ponthoz, a hol megszakíthatom a kor emez általános vázlatát s áttérhetek hősöm életének elbeszélésére.

MÁSODIK FEJEZET.

Zrínyi Miklós ifjúsága.

Zrínyi Miklós ősei a hatalmas Brebiriek. — Apjának, az idős Zrínyi Miklós grófnak jellemzése. — Milyen lehetett hősünk nevelése s jellemének fejlődése ifjú korában? — A Zrínyiek és Katzianer tábornok; barátságuk, politikai szövetségük, melynek az orgyilkos vet véget.

I.

Hősünk Zrínyi Miklós grófnak és Korbavai Ilo-nának volt gyermeke s így nevezetes ősök ivadéka.

A Brebiri grófok, midőn Pál bán a hatalom és gazdagság tetőpontjára emelte a családot, a magyar király fenhatósága alatt s annak adományából Dalmácia, Bosznia és Horvátország «örökös urainak» czímezték magukat. Háborút folytattak, békét kötöttek, adományokat osztogattak; szóval magukhoz ragadták a felségi jogok gyakorlatát. Róbert Károly hálája Pál bán iránt, kinek a magyar trón megszerzésében sokat köszönt, így nyilatkozott pazar bőkezűségében és engedékeny kiméletében egyaránt. De a Brebiri-család hatalma nem sokáig maradt e jogtalan magaslaton; az erkölcsileg alá süllyedt utódok pártos szenvedélye és vétkei csakhamar tönkre-

tették azt. Pál bán utódai már Nagy Lajos alatt szétzüllöttek s a mi még szomorúbb látványt nyújt, «a Brebiriek eme klisszai ága már erkölcsileg megsemmisült, mielőtt vagyoniilag tönkre jutott volna».*

Pál bán hasonló nevű fia, a Brebiriek osztravicziai ágának feje megmentett ugyan egy részt a romokból; de már ennek fia, György, felajánlja a tengeremelléki ősi várat Nagy Lajosnak s helyette cserébe kapja Zrinyt és Sztopniczát Horvátországban. Így hagyták el a Brebiriek ősi birtokukkal együtt az ősi nevet is, hogy új hazájukban az új Zrínyi névnek szerezenek tekintélyt, hatalmat és dicsőséget.

Ha a gyermek, vagy ifjú Zrínyi Miklós visszatekintett családjá multjába — a mely nem is igen lehetett ismeretlen előtte — láthatta, hogy csaknem minden őst mennyire fogva tartotta a szerzés és emelkedés telhetetlen szenvedélye. Férfiak voltak azok egytől-egyig mind, határozott, erős, daczos jellemű férfiak; de ridegek s az eszközökben a jót és rosszat nem igen mérlegelők. Apjára, nagyapjára s a Brebiriek közül is nem egyre rá volt ütte a hűtlenség bélyege. De válságos időkben is éltek, az tagadhatatlan. Szerezni akkor, midőn a meglevő kevésnek bizton-birása is ezernyi bajjal járt, nem volt csekély föladat s megmagyarázza, ha ki nem menti is, hogy a kéz olykor meg nem enged-

* Az idéző jelek között álló mondatok úgy itt, valamint alább is mindenütt — ha csak a szerzőt külön nem nevezem meg — Salamon Ferencznek az Előszóban említett könyvéből vannak átvéve.

hető fegyverekhez nyúlt. Különben hősünknek nem kellett messze visszatekintenie családjá multjába, hogy ősei jellemét megismerje. Apja annyira megtestesülése volt a családi hagyományoknak, tulajdonságoknak és jellemnek, a minőre példát csakis a nagy multtal bíró s származásukat féltékenyen szem előtt tartó oligarcha családokban találhatunk. S hogy az apa nagy befolyással lehetett fia jellemére, tanuság rá ez utóbbinak egész élete.

Ezért talán nem lesz felesleges elébb Zrínyi Miklósnak, az apának jellemrajzát adnunk, mielőtt fia életének történetéhez fognánk. Ezt annyival inkább tanácsos tennünk, mivel hősünk gyermekkoráról és ifjúságának kezdetéről alig vannak határozott adataink. Mivel pedig a serdülő ember ezen korában a szülői és családi befolyás szokott uralkodó lenni az egyén fölött: az apa jellemrajza tán némileg pótolni fogja amaz adatok hiányát s támaszt nyújthat következtetéseinknek.

Midőn idős Zrínyi Miklós gróf lett a család feje a XVI. század legelső éveiben, ő a nagy nevet öröklött zászlós úr vagyona tekintetében igen alárendelt helyet foglalt el a horvát urak közt, s érthető, ha elfojtott keserőséggel, sőt irigykedve tekintett a Korbavai grófokra, a Frangepánokra, sőt a vránai perjelre is, a kik az övét tízszeresen meghaladó birtokok fölött rendelkeztek. Lélektanilag könnyen lehet okát adni, ha ily körülmények között daczos, durva lelkét egészen a meggazdagodás szenvedélye foglalta el, s mivel gyarapodnia csak amazok rovására lehetett: természetesnek fog-

juk találni, ha tekintetét eleinte csak titokban, később azonban nyíltan is az említett urak birtokaira vetette.

Élete czélja ki volt tűzve; azzal is tisztában volt, hogy ha e czélt el akarja érni, az eszközökben majdan nem szabad nagyon válogatósnak lennie. A mindennapi élet is számos példát nyújt oly egyénekre, a minő az öreg Zrínyi volt; a kik nem vesztegetik erejüket, idejüket a nyilvános élet küzdelmeire, hanem visszavonulnak a családi élet bástyái közé s itt önzésük kormánya alá vetnek mindent. Az ilyen ember otthon rendet tart, gondja mindenre kiterjed, pontos, szigorú, zsarnok, zsugori; kifelé óvatos, körültekintő, kapzsi s ha kell, erőszakos. Ha hozzá hasonló képet keresnénk, a pókot választanók, a mint remekül rendezett hálójában lesbe ül. Csak így magyarázhatjuk meg, hogy míg szomszédai közül ezen zavargó időkben mindegyik pusztul, ő gyarapszik; * míg azok örökös pénzszükségben szenvednek, ő teli pénztár felett rendelkezik; ** míg azoknak birtokaiból mindennap

* Korbavai Jánossal, sógorával, 1509-ben szerződést köt, mely szerint: ha az egyik fél firtódek nélkül hal el, birtokai a másik szerződő földre szállanak; Korbavai János 1531-ben fiúmaradék nélkül múltván ki, birtokai csakugyan a Zrínyi-családra szálltak. — Zrínyi 1524-ben Ferdinánddal is alkudozik, a gozdanszki és lesnyiczei bányákat igérvén neki a pisinai grófságért s Castua váráért Isztriában; ezen alkudozásokat azonban II. Lajos király még ideje korán meghiúsította.

** Midőn Korbavai János Medvevárat és Rakonokot megvette, Zrínyi kölcsönöz rá 4000 forintot oly feltétel mellett, hogy ezen birtokok is a fentebb említett szerződésbe foglaltassanak. — Epp így vette át Talytól, a vránai perjelség gubernátorától 13,000 frtért a perjelség némely birtokait készpénz fizetés mellett.

egy-egy darabot szakít el a török s ezrivel hajtja el jobbágyaikat, ő adót fizet az ellenségnek, barátságban él vele s ment marad dűlásaitól.*

Minden tette, melylyel vagyónát növeli és biztosítja, törvényszegés; de elviseli még a hűtlenség bélyegét is, melyet a király süt rá, mert tudja, hogy ezekben a válságos időkben nincs mit tartania annak foganatjától. Azzal nem törődött, hogy rossz hazafinak tartják; legalább nem vethették szemére, hogy családja érdekeit nem viseli szívéen. Valóban, mielőtt örök nyugalomra hajtotta fejét, önző, rideg lelke megnyugvással tekinthetett vissza egy egész élet kitartó, következetes, ha nem is egészen dicséretes munkájára. A mi egykor csak mint ábránd fordulhatott meg agyában, valóvá lett: a korbavai birtokokat egészen, sőt újabb szerzeményekkel gyarapítva, — a vránai perjelség uradalmainak pedig legszebb részeit átszállíhatta utódaira. Vajjon remélhette-e, hogy a harmadik, a Frangepán-birtok is családja kezére kerül még? — annyit föltehetünk, hogy legalább fiainak lelkökre kötötte. Mennyiben váltotta be a jövő e reményeket s vágyakat? annak idején majd látni fogjuk elbeszélésünk sorában.

* A töröknek Jaicza eleste után nemcsak hogy adót fizetett, hanem annak dűló csapatait nem ritkán az ő emberei kalauzolták a szomszéd területre, a mi miatt még sógora, Korbavai János is panaszkodik rá, a kinek birtokait szinte meglátogatták e dűló csapatok.

II.

Ha az apa jellemrajzához adjuk még Horvátország közállapotainak ziláltságát és nyomorát a XVI. század első éveiben: könnyen alkothatunk magunknak képet Zrínyi Miklós gyermekségének benyomásairól és első neveléséről.

Igaz ugyan, hogy a Zrínyivel egykorú történetíróink összes ránk maradt írásaiban csak egy oda vetett szó az, a mit hősünk ifjúságának elejéről találunk; de az egykorú Forgách Ferencz ama fukar megjegyzése, hogy «kora ifjúságát törökök közé keveredve töltötte», elegendő arra mégis, hogy legalább útba igazítson bennünket. Mert akár ott-hon az apai házban, akár Keglevich Péternél, a híres törökverőnél (a mit szinte Forgách szavaiból gyaníthatunk), akár nagybátyja, Korbavai János oldala mellett tanulta megismerni a törököt: annyi áll, hogy nem követte némely főuraink példáját, a kik hazai és külföldi iskolákon fényes műveltséget szereztek, hanem élvezte azt a nevelést, melyet az élet nyújtott s a mely kortársa, Veranchich nyilatkozata szerint akkor egész Magyarországon szokásban vala.

S miből állt ez a nevelés? Az ifjút, mihelyt a gyermekruhából kinőtt, a harczi élet sanyarú iskolájába adták, a hol elenyészett minden megkülönböztetés és kimélet, a mi különben más körülmények között rangjukkal, születésükkel járt volna. «A főurak s közönséges nemesek gyermekeit

csak nevük után lehetett megismerni. Egyaránt rá voltak fogva minden fáradságos, durva munkára; silány ruhában kellett hideget, meleget megszokniok; osztoztak a szolgálkkal ezek napi foglalatosságában: udvart söpörtek, üstöt tisztogattak, gondozták a lovakat és a többi. E mellett rendesen kijárt a maguk része szitkokból, káromkodásokból, sőt — néha még az ütlegekből is. Így folytatták életüket éveken át s így fojtották el a ráhajlandó ifjúságban a kicsapongást; leszoktatták az úrias kényelemtől s megedzették idegeiket a munka, fáradság és viszontagságok elviselésére.»*

Sőt ezen szokásaikat még későbbi éveikben is megtartották. «Nemesek között is kevesen voltak e század közepe táján, a kik ágyban háltak. Házasságuk előtt főnemeseink sem igen ismerték e kényelmet; elég volt egy fa-lócza, egy szőnyeg, egy medvebőr, vagy pedig egy kis szalma testük megpihentetésére.» S az ilyen nevelésre csakugyan szükség is volt különösen a horvát határszéleken, hol az egész lakosság emberöltőkön át úgyszólván folytonosan hadi lábon állott. Nem volt itt többé sem városi, sem falusi élet, várakba szorult a lakosság, honnan nem ritkán még élelmi szükségleteik beszerzésére is csak lopva mehettek ki. Ez iskolát az élet kényszerűsége teremtette; tehát a maga idejében, a maga helyén jó volt. Alkalmas volt rá, hogy kitartó, tűrni tudó, veszélyt megvető, minden perczben tetterre kész katonát s erős nyakú embere-

* Ezek Veranchich szavai csaknem szó szerinti fordításban.

ket neveljen; de a bajnoki összetartás — s a harczerényeinek fejlesztésén kívül (pedig jól tudjuk, hogy a harczban sokszor erény az is, a mit a polgári életben épp az ellenkezőnek tekintünk!) alig szolgálhatott az erkölcsi fogalmak tiszteletben tartására s a jellem nemesebb vonásainak kiművelésére.

Milyen társaságban is forgott itt az ifjú?! Szolgák között, kikkel a mindennapi keserves munkát megosztotta; martalóczok — a jó módjukból kiforgatott, megkérgesedett lelkű nemesek — s a várakba szorult fegyveres jobbágyok között, a kiknek egyikét-másikat kora, katonai rangja föléje is helyezte s kiknek durvaságait túrníe kellett, míg kalandjai elbeszélését áhítva hallgatta. Különben föltehetjük, hogy Zrínyi nem töltötte egész ifjúságát ezen katonai iskolában a végeken, «törökök közé keveredve». Apja valószínűleg elküldötte őt nagybátyjához, Korbavai János bánhoz is, a hol az országos és politikai dolgokba is bepillantatható s befejezhette szellemi kiképeztetésének amaz elemeit, melyeket otthon vagy a család káplánjától, vagy valamelyik íródeáktól elsajátíthatott. Annyit tudunk, hogy latinul, németül írt és beszélt s többre emez oktatás nem igen terjedhetett.

De bármilyen volt is hősünk gyermek- s ifjúkori nevelése, annyi bizonyos, hogy a fiatal Zrínyi már első tetteivel, melyekkel az életbe lép, úgy áll előttünk, mint kiforrott jellem, melynek alapvonásait megőrizte haláláig. Hír, vagyon és tettekre szomjazó; ha kitűzte a czélt, nem igen fontolgat

sokáig, hanem egyenesen feléje tör; bátor elrettent-hetetlen csaknem a mindent-merésig; határozott, nyers, pallérozatlan lélek; erkölcsi és szellemi műveltség kevésbé érintették, de nem is puhították meg vasakarátát. Egész egyénisége szinte duzzadoz az erőtol. Tekintetében durva dacz, eltökéltség és olt-hatatlan gyűlölet a török iránt.

Ilyenné tették Zrínyit a határszéli hadi iskola sanyarú, de kalandos évei. Apja olthatta belé ezen-kívül a pénz sóvárgó szeretetét, a szerzési szenvedélyt minden áron; míg nagybátyja befolyásának tulajdoníthatjuk talán, hogy egyénisége nem maradt egészen a szűk korlátok közé szorítva. Zrínyi-nek éles, ravasz esze és sas tekintete volt a politikai dolgokban is, a mit otthon alig sajátíthatott el. Ismerte a pártok helyzetét, figyelemmel kísérte a politikai eseményeket; úgy hogy ezek sohasem lep-ték meg készületlenül. Soha áldozatukká nem lett; mindig kibirta azokat zsákmányolni s a helyzet ura maradt.

Ilyennek találjuk az ifjú Zrínyi Miklós grófot apja halála után, midőn a családi terhek gondja ő rá szállott. Különben volt alkalma még apja életé-ben kitüntetnie magát. Tudjuk, hogy az öreg Zrínyi nem sokat törődött a haza szolgálatával s midőn fiai felnőttek, a köteles banderiumokkal rendesen ezeket küldötte maga helyett a harcmezőre. Idősb fia, Mihály, már a mohácsi ütközetben képviselte a családot s esett áldozatul; a másodszülött, János, részt vett az 1527-diki táborozásban János király pártja ellen; míg a legifjabb, a mi Miklósunk, ott

volt Bécsnél, midőn ezt a törökök 1529-ben ostrom alá fogták s itt annyira kitüntette magát, hogy V. Károly császár figyelmét is magára vonta s tőle lovat, kardot és aranyat kapott ajándékba. Zrínyi Miklós ekkor még alig volt huszonegy éves.

Midőn apjuk 1534-ben meghalt, az életben volt gyermekek már mind teljes kort értek; a leányok ki voltak házasítva s a terjedelmes apai örökséget anyjukkal együtt János és Miklós vették át.

III.

A fiatal Miklós, a mint sorsának ura lett, tért igyekezett szerezni, hogy tettvágyát kielégíthesse és helyreállítsa családjának alászállott jó hírnevét. Mindenekelőtt színt kellett vallania politikai tekintetben.

A törökkel már csak olthatatlan gyűlöleténél fogva sem maradhatott ama lealázó szövetségben, melyet még atyja hagyott rá. János király pártja igen gyöngye volt akkor Horvátországban; Ferdinánd királyra és pártjára kellett tehát támaszkodnia. Csakhogy Ferdinánd király nem jó szemmel nézte a Zrínyieket még az apa életében sem; hisz ő volt, a ki a törökkel czimboráló öreg Zrínyire a hazaárulás bélyegét sütötte. Hogy várja kegyeit most ő, a fiú, ha előbb érdemeket nem szerzett rá? Mindezek előtt ki kellett tehát magát tüntetnie ura szolgálataiban.

A fontolgatás és tervezgetés emez első szakában

végzetes befolyással volt rá egy férfiú: Ferdinándnak meghitt hadvezére és Horvátország egyik legnépszerűbb embere, Katzianer János. A Zrínyi-családnak valószínűen jó ismerőse volt még az apa életében; de most ennek halála után több lett jó ismerősnél: a mentor szerepét játszotta az ifjak fölött.

Barátságuk, mely oly végzetes befejezést ért, sokkal inkább megérdemli figyelmünket, semhogy fölösleges lenne néhány sort Katzianer jellemzésére szánunk.

Horvátországban született stetes jóságai voltak úgy itt, mint a szomszéd Krajnában. 1527 óta, leszámítva magyarországi hadjáratait, legtöbbet tartózkodott e helyeken, mint Ferdinándnak katonai biztosa. Hadi tettekkel nem igen fárasztotta magát a horvát végeken s szereplése alig állt egyébből, mint hogy békéltető volt egyrészt maguk a pártok, másrészt a pártoknak összekocczzanó tagjai között. Sőt ha békéltetni valója nem akadt, a fondorkodást sem vetette meg. Inkább diplomata volt, mint katona, s e szerepében oly ügyesen forgott, hogy tekintélyének nem voltak irigyei, személyét mindenki szívelte; sőt rokonszenvüknek nyilvános tüntetésekkel is adták jelét. Horvátországban nem az a Katzianer volt ő, a kinek emlékéét Magyarországon írták rovásra. Ott népszerű férfiú volt, itt átkozták. Különben inkább a látszat embere, mint a valóságé. Tulajdonságaival másokat könnyen el birtkápráztatni; míg igazi érdemeknek hijával volt. Kitüntetéseit, uralkodója bizalmát sem annyira katonai tehetségének köszönhetette, mint szerencséjé-

nek és modorának. A társaság embere volt egészen; közlékeny, bizalmaskodó, őszintének látszó s mindenek fölött arra törekedett, hogy magának másokat akár csekély szívességekkel, akár nagy szolgálatokkal lekötelezzon. Vég czimbora férfiak, mulattató társalgó asszonyok között, s részvevő barát a balsorsban. Legalább szemre-színre ilyennek mutatta magát.

De ha azután az ilyen lelket valami felkavarja, felszínre kerül az oly soká mélyen rejtegetett önzés, álnokság s a fondorkodó, mások kizsákmánylására törekvő nagyravágyás. A hiúság és balul magyarázott becsvágy lelküknek amaz állványa, melyre ezen külső tulajdonságok akgatvák. Rengesd meg e kényes állványt s a czifra rongyok szerte hullanak. A barát helyett ellenség, a nyájaskodó diplomata helyett szájas katona, hadvezér helyett cselszövő s a hajlongó udvaronc helyett mindent koczára vető áruló áll előtted. Sorsuk is megfelelő szokott lenni s végzetük ez: a kitüntetések lajtorjájának minden fokát játszva mászszák meg s ha megmászták — csupa ügyetlenségből hanyatt-homlok buknak alá! Katzianeren beteljesült.

Azonban a Zrínyi-íjak: János és Miklós, aligha ítelték meg őt ily szigorúan s komor világítás mellett. Lehet, hogy jelleme körvonalaít csak a távoltság tünteti föl ily torz, — de annál igazabb vonásokban. Nem tudjuk már, hogy micsoda szolgálatokat tehetett Katzianer a családnak, a mik által azt annyira lekötelezte maga iránt. Valószínű, hogy az ifjabb Zrínyi Miklóst, hősünket, első hadi tette óta

a hála és személyes rokonszenv is fűzte hozzá, mert nem lehetetlen, hogy Bécs 1529-diki védelmében együtt vettek részt s talán épp a már tekintélyes tábornok közbenjárására tüntette ki oly feltűnő módon az alig huszonegy éves leventét V. Károly császár. Lehet, hogy az özvegy Zrínyiné szava döntött, a ki örömet láttá, hogy családja e bizonytalan időkben ily nagy tekintélyű s Ferdinánd király kegyeit élvező férfiúra támaszkodhatik. Elég az hozzá, hogy a viszony Katzianer és a Zrínyiek között lehetőleg meghitt volt s rövid időn egy családi szerződésfélében is nyert kifejezést, mely szerint Katzianer ünnepies esküvel fogadta, hogy az özvegy Zrínyinét mint mindhármuk közös édes anyját fogja tekinteni.

Ilyféle szerződések azokban az időkben nem voltak éppen ritkák; de a dolog természeténél fogva mindig két oldalra szóltak. Itt csak Katzianer köti le magát a családnak; ezt mondják legalább a ránk szállt följegyzések. Csak hogy, ha így volt is, kérdés: nem rejtegetett-e Katzianer titkos szándékokat, melyek valóítására e lépést szükségesnek látta? Vagy tán a Zrínyiek is lekötötték magukat, s ígéreteket tettek pártfogójuknak? — E dolog homályban marad; de annyi világos, hogy feleink ettől az időtől fogva folyvást összetartanak. Talán éppen e barátság erejébe és tartósságába vetett bizalma vitte rá Zrínyit, hogy a törökkel felbontsa az apja által kötött egyességet s a békeidő daczára is megtámadja őket saját területükön, éreztesse velük kar-

jának ifjú erejét, egyúttal pedig Ferdinánd előtt is jelét adja hűségének?

Nehéz idők következtek, melyek megpróbálták az embereket s a Zrínyiek barátságát is. És egyik sem állotta meg a próbát. A hiú, csillámló hírű kegyencz árulónak bélyegeztetett, gúny és megaláztatás tárgya lőn. A kétségbeesett meghurczolt életnek pedig a baráti kéz adta meg — az orgyilkodófést. De ne vágjunk az események elébe.

IV.

Horvátország helyzete soha sem volt válságosabb, mint épp ez időben, 1535 után. Az egykorú adat kétségbeejtőnek mondja azt s az országot végveszelelemben látja. A horvát rendek eddig hűségesen kitartottak Ferdinánd király mellett, de benne helyezett reményeik be nem váltak. Közel jutottak ahhoz, hogy az alattvalói hűséget — nem pártoskodásból, egyes urak ösztökélésére, hanem a viszonyok kényszerűségének nyomása alatt — felmondják. Ha pedig ezt teszik, csak két út marad előttük nyitva a cselekvésre: vagy János királynak hódolnak, vagy egyenesen a törökkel lépnek szövetségre. E kérdések körül meg is indultak a mozgalmak s valószínű, hogy afféle párttanácskozmány volt az, melyen az 1536-diki dombrói gyűlés alkalmával az érsek lakásán Katzianer, Batthyány, Nádasdy, Zrínyi és Erdődy — a mint Thurzó Elek jelenti a királynak — «egymás közt titokban traktáltak».

A Zrínyiek tehát, ebből látjuk, Katzianerrel együtt

részt vesznek a politikai mozgalmakban. Egyelőre azonban még nem került kenyértörésre a dolog Ferdinánd — és a horvát rendek közt. Az utóbbiak még egyszer kérik a királyt: adjon nekik segítséget a török ellen s ígérik, hogy maguk részéről mindent megtesznek, a mi megfogyatkozott erejükből telik. Ferdinánd válaszáatól tették függővé elhatározásukat.

Ferdinánd is átlátta, hogy ha sietve nem nyújt segílyt és annyiszor adott ígéreteit tettel nem váltja be, könnyen elveszítheti Horvátországot. Nem is késett hadak küldésével. 1537 nyarán már együtt volt a 16,000 főnyi ausztriai, cseh, tirol, karinthiai és stiriai gyalogság, melyhez Tót- és Horvátország a maga részéről 8000 lovast állított. Az összesen 24,000 főből álló seregre, melyhez hasonlót e tájra még nem vezettek a török ellen, annál nagyobb reménységgel tekintettek, mivel Mehemed pasának Eszék körül alig volt 15,000 embere.

A hadsereg fővezérévé Katzianert tették s részt vett a hadjáratban az idősb Zrínyi testvér, János is. Miklós, úgy látszik, saját váraik biztonságban tartása végett maradt otthon. A hadsereg fényes volt, az igaz; de a lelkesülésnek nyoma se volt rajta látható. Ellenben dúsan burjánzott benne a közöny, lustaság és visszavonás. Lassan gyülekezett, heteken át tétlenül vesztegelt s midőn együtt volt már indulóra készen Eszék alá: előre is jobban hasonlított valami vereség után összeszedett, mint diadalra szomjuhozó hadtesthez. E hadjárat, — vagy helyesebben táborozás története nem tartozik szorosabban ránk, de meg eléggé ismeretes is; csak annyit említünk

meg, hogy soha hadsereg csúfosabb kudarczot nem vallott, mint az eszéki. Miután eleség hiánya, nyavalyák s a kellemetlen időjárástól megtizedeltetett: egy része a fővezérrel, Katzianerrel együtt szétfutott s mindenét hátrahagyta a táborban; másik része pedig rövid küzdelem után a török hadtól fölkonczoltatott.

A csúfos kudarcz egész gyalázata a fővezér, Katzianer fejére szállott. Vádolták, hogy fővezér létére éjjel titokban megszökött és seregét magára hagyta; maga Ferdinánd árulónak bélyegzi őt, mert készakarva áldozta fel seregét s titokban János királyhoz szít, vagy a törökkel czimborál. A szétszéledt osztrák hadak elvitték Katzianer esetének hírét Németországba is, hol nemsokára még az utczafiúk is «csúf nótákat énekeltek róla, melyekben nyíltan az akasztófára méltónak mondták őt».*

Katzianer a maga igazolása végett Bécsbe megy, de Ferdinánd ki sem hallgatja őt, hanem a «Burg»-ban fogságra vetteti. Katzianer elég eszes ember volt arra, hogy a veszély jelentőségét felfogja, s elég elszánt, hogy magát meg ne adja. Nyoszolyája alatt kifeszítette a boltozat tégláját, lyukat fúrt, s rongyokból összetoldott kötélén lebocsátkozván, elillant. Egyenesen visszatért Horvátországba, hova nyomban kísérte őt Ferdinánd üldöző levele, melyben fejére, mint haza- és felségárulóéra, vérdíjat tűz. Tízezer forintot biztosítván annak, a ki őt élve, — félannyit, a ki halva keríti kézre.

* Buday Ferencz.: Polgári Lexicon. I. k.

Katzianer előtt el volt vágva a kegyelem és a megtérés útja. De vigasztalhatta az, hogy horvátországi barátai nem úgy ítélték őt meg, mint Ferdinánd. Valamint az eszéki tábor szétszéledt hősei őt tették meg bűnbakul, a kire minden gyalázatukat ráakgathatták: úgy Horvátországban, a hol az elégedetlenség most nagyobb volt, mint valaha, ő benne találták fel emberüket, a ki körül a Ferdinánd kormányával elégületlenek csoportosulhattak.

V.

Azok között, a kik a «Burg»-ból megszökött Katzianert otthon tárt karokkal fogadták, elsőik lehettek a Zrínyi-testvérek, a kik kezdettől fogva oldala mellett állanak; sőt osztoznak vele a pártvezérségben.

A mozgalom gyorsan terjedt, mert már 1538-ban csaknem minden nevezetesebb horvát úr Katzianer pártjához tartozott. A Ferdinánd ellen irányzott eme mozgalomnak központja épen a Zrínyiek egyik vára, Kosztanicza volt, melyet ezek ideiglen, eskü mellett Katzianernek engednek által, hogy itt kinceseit biztosságban tarthassa.

Míg egyfelől Katzianer fegyvereseket toborz, bőven osztván a zsoldot s a Zrínyiek és szövetségeseik megtiltják jobbágyaiknak, hogy Ferdinándnak adózzanak: addig másfelől összeköttetésbe lépnek János királylyal Török Bálint közbevetésével s a törökkel a nándorfehérvári pasa által. Csak az időpont kitűzése hiányzott még, melyben a nyílt párt-

ütés kitörjön. De az alkalom késett, s e késedelem végzetessé lett a pártra nézve.

Az 1538. év vége s a következőnek eleje tétlenségben telik el. Talán Katzianer is a mily tüzzel kezdte, oly hamar beleunt merész vállalatába? Talán elkedvetlenítette pénztára apadása s nem remélt oly erős támaszt a horvát urakban a tettek, mint az óhajok mezején? Tán nem is annyira Horvátország sorsa feküdt szívéen, mint az, hogy magát megboszulhassa Ferdinándon s ezt tehette a nélkül is, hogy valamely országos ügynek legyen szolgáljává? — Annyi bizonyos, hogy ez időben sűrűn levelez — pártfelei háta megett! — a nándorfehérvári pasával, a mit aligha tett Horvátország érdekében. A politikai helyzethez kötött reménysegeik elborultak s a horvát pártütők, mióta a nagyváradi békében az ellenkirályok egyességre léptek, János királytól sem várhattak többé támogatást. A párt helyzete reménytelen volt.

Látta ezt Zrínyi Miklós is, kinek sasteekintetét a dolgokilyetén fordulása ki nem kerülte. Ha Katzianerrel együtt mindenét föltette a kockára, bizonyosan feszült figyelemmel is kísérte az országos dolgok folyását és szemmel tartotta barátját! Ő a tettek embere kezdettől fogva bizalmatlansággal nézhetett Katzianer habozását és alattomos ármánykodásait. A bizalmatlansággal együtt jár a gyanakodás, a gyanúval az egymás iránt való elhidegülés is, mely könnyen gyűlöletbe csap át. Katzianer merészen kezdett, lanyhán vezetett, s gondatlanságból vagy önérdemből elejtett vállalatának buknia kel-

lett, — ez napnál világosabb volt Zrínyi előtt. S ha visszatekintett a párt rövid multjára, nem foganhatott-e meg lelkében a gondolat, hogy azt eddig sem vállalatuk életrevalósága, hanem a bánok pilanatnyi, ideiglenes tétlensége tartotta fenn? — Csak az imént foglalta el a török a Zrínyiek két várát, Dubiczát és Jaszenováczt; s kik szerezték vissza? a bánok. Nem volt-e ez idejekorán ujjmutatás Zrínyire nézve? Nem kellett-e arra a meggyőződésre jutnia, hogy Horvátországot már földrajzi fekvése is Ferdinándra utalja, s a ki Ferdinánd ellen köszörül fegyvert, az Horvátországnak, hazájának ellensége? — S midőn a közelgő vész fenyegető sejtelve s a csalódás keserősége egyiránt a helyzet józan felfogására vezette s lelke egészen el volt telve a Katzianer iránti gyűlölettel: éppen akkor érkezett hozzá Ferdinánd felszólítása, hogy mint a király hű alattvalója s Katzianernek különben is gazdája — teljesítse kötelességét...

Ez lehetett ama csöpp, mely a keserűség poharát csordultig töltötte s Zrínyi rideg agyában az ördögi mentőgondolatot megvillantotta. S a mint ez megvillant, nyomon is követte a tett.

Katzianer, mint a Zrínyiek vendége, Kosztaniczában időzött s teljes biztosságban hitte magát és kincseit. Az 1539-ik év tavaszán, májusban Zrínyi Miklós meglátogatja bátyját és vendégüket Kosztaniczában. Együtt ebédelnek. Ebéd után Katzianer saját szobájába vonul. Miklós csekély vártatra két horvát születésű szolgáját, Krabuss Györgyöt és Hojesics Jánost felküldi hozzá; maga ezalatt a vár-

kapuban szóval tartja az ottlevőket és öröket. A két horvát szolga azon ürügy alatt, hogy fontos közleni valójuk van vele, bebocsájtatást nyer Katzianerhez s ez gyanútlanul elbocsátja a körülötte levőket. Krabuss György ekkor hirtelen megtámadja Katzianert s törével sebet ejt rajta. A megsebzettnek volt még annyi ideje és ereje, hogy a falon függő fegyverekhez siessen; de mielőtt elérhette volna azokat, Hojcsics bárdjával halálos csapást mért fejére.

Katzianer holttestét levetették a vár aljába; fejét pedig Zrínyi sietve küldte Bécsbe Ferdinándnak.*

* Katzianer meggyilkolásáról kétféle változatot hagytak ránk történetíróink. Én Istvánfi előadását követtem, mint a mely enyhébb és kiméletesebb Zrínyi irányában, mint Forgách Ferenczé, a ki azt állítja, hogy Zrínyi ebéd közben saját kezével szúrta le Katzianert. — Hol az igazság? — azt ma már alig deríthetjük fel. Követtem a bíró példáját, a kit kétes esetekben a méltányosság szava int az enyhébb tanúvallomás elfogadására. Másfelől óvakodtam hősöm jellemébe ily kirívó aljas vonást fölvenni, a mit annyival inkább tettem, mivel a lényegen kárt nem ejtettem általa. Zrínyi így is, úgy is orgyilkosságot követett el. Ez tény. Íróink tanuskodása között az eltérés csak az, hogy Istvánfi csupán bűnszerzőnek tünteti föl Zrínyit, míg Forgách általa is hajtatja végre a gonosz tettet.

HARMADIK FEJEZET.

A Zrínyi-testvérek.

Zrínyi vétkes tettének megítélése és következményei. — A Zrínyiek Ferdinánd kegyeibe jutnak s a Frangepánokat kivéve Horvátország legvagyonosabb uraivá lesznek. — Rakoncztatlanságuk és erőszakoskodásaik; János ezeknek áldozatul esik, de Miklós kegyetlen bosszút áll. — Fordulat: Zrínyi Pest alatt hirtelen hősi hírnévre tesz szert.

I.

Ferdinánd király vérdíjat tűz ki Katzianer fejére; Zrínyi megöleti Katzianert, fejét felküldi Bécsbe s várja a jutalmat. Így állanak a dolgok.

Tehát annak az esküvel pecsételt barátságnak, mely a Zrínyi-ifjakat apjuk halála után a család eme bizalmas emberéhez kötötte és a pártszövetségnek, mely hősünket első politikai szereplésébe sodorta, az orgyilok vetett véget. A kiontott vér gyalázata pedig Zrínyi fejére száll; mert akár személyesen követte el a gyilkosságot, akár szolgálai által hajtatta végre: a bűn szerző feje ő volt s a bűn súlyát erkölcsi tekintetben nem enyhíti semmi. Csupán Zrínyi jellemének megítélésére nézve fontos annak

az oknak földerítése, a mely e tettet szülte. Zrínyi kortársa, Forgách azt mondja: Zrínyi azért ölte meg Katzianert, hogy annak Kosztaniczában fölhalmozott kincseit elorozhassa; tehát a legaljasabb szándékból. Míg a legújabb időben Salamon Ferencz, Zrínyinek lelkiismeretes, de nem mindig elég szigorú bírása, a fiatal hős e tettében orgyilkosságot lát ugyan, de olyan orgyilkosságot, melyet magasabb politikai indító okok szültek, igazolnak és ki is mentenek.

E két író nézete a tett megítélésében a két végetet képviseli; én nem csatlakozhatom egyikhez sem. Forgách nézetét nem fogadom el, mert a tett így oly aljas gonoszságra mutatna, a mit nem bír nék Zrínyi jellemével összeegyeztetni. Ha ő megölte Katzianert, bizonyára többet akart elérni általa, mint azt, hogy kincseit elorozza. Nem tarthatom politikai tettnek sem — a mint Salamon teszi — hacsak ama durva, köznapias értelemben nem, mely szerint «politikus»-nak neveznek oly embert, a ki mindig résen-lesben áll, minden helyzetben föltalálja magát, a körülmények soh'sem lepik meg, hanem ő zsákmányolja ki azokat saját javára. Az ilyen egyéni politikának alapja mindenkoron az önzés s az ilyen politikusnak elengedhetetlen keléke és jellemsajátsága, hegy az eszközökben nem ismer válogatást. Valami magasabb politikát, országosat nem igen üzött Zrínyi későbbi éveiben sem, akkor, midőn Horvátország bánja s utóbb Magyarország tárnokmestere lett.

Igaz ugyan, hogy Zrínyi fontos részt vett ama

horvátországi pártmozgalomban, melyet Katzianer támasztott; az is igaz, hogy az események nyakára nőttek ennek a politikának, sőt híveit veszedelmes kelepczébe juttatták; csak hogy nem volt-e ebből a kelepczéből más szabadulás Zrínyire nézve, mint azon az úton, melyet az orgyilok nyitott? — Mondom, nem az országos politika erőszakolta Zrínyi kezébe e nemtelen fegyvert. Hiszen Ferdinánd király hatalmának aléltsága mellett elalszik a mozgalom magától is, mihelyt a horvát urak mást hataroznak s nem igen volt mit tartaniok a király bosszújától, a mint hogy nem lett büntetésük a pártosoknak a gyilkosság végrehajtása után sem.

Ferdinánd csak Katzianert akarta meglakoltatni s rajta bosszúját tölteni. Zrínyinek, hogy a politikai válságból magát s az országot kiszabadítsa, nem volt szüksége Katzianer megölésére; elég, ha elcsukatja őt várában, vagy átadja a büntető igazságszolgáltatásnak s ő maga, személyére nézve hűségi esküt tesz Ferdinánd előtt. Hogy kegyelmet nyer amaz időben, kétségtelen. Csak hogy Zrínyinek mindez nem lett volna elég; többre tört: *érdeme-
ket akart szerezni*. Ez magyarázza meg lépéseit.

Midőn látta, hogy a pártnak bomlani-veszni kell, felhasználta, kizsákmányolta ezt saját hasznára. *Lekötelezte* maga iránt az uralkodót s lelkiismeretét elaltatta azzal, hogy — csak királya parancsolatát teljesítette. Erre mutat az is, hogy Katzianer levágott fejét azonnal felküldte Ferdinándnak; s a hitves alig adhatta még át a földnek a csonka tetemet, a Zrínyi-testvérek levele már útban van Bécs

felé, melyben a királytól jutalmukat kérik. Ez, azt hiszem, minden kétséget kizár a felől, hogy — ha Zrínyi tettének politikai fontosságot kölcsönöztek is a következmények — a tett maga nem volt egyéb, mint a számító önzés s erőszakos nagyratörekvés gonosz műve. A tett lelketlen, visszataszító s a jó barát irányában kétszeresen vétkes volt; de sikerre vezetett: ez nyitotta meg hősünk előtt a jövőt!

Nemcsak elszomorít, de megdöbbsent látnunk, hogy egy fiatal hős reményteli jövőjének alapját ily tett szolgáltassa, mely vérrel van fertőztetve. Pedig úgy van. S hogy nemcsak mi látjuk, századunk erkölcsi szemüvegén keresztül ily visszataszítónak Zrínyi tettét, hanem még amaz erkölcsileg egészen alásüllyedt társadalomban a kortársak is megbotránkoztak rajta: tanúsítják egykorú adatok* s az a tény, hogy a Zrínyiek maguk kérték Ferdinándot, venné őket ótalma alá a rágalmak és megszólások ellenében. Ferdinánd enged is a kérésnek s törvényben mondatja ki, hogy a *«Zrínyiek jogosan ölték meg Katzianert»*. Azonban elégséges-e a törvény a lelkiismeret fölháborodásának lecsöndesítésére s lehet-e egyáltalában törvény erejével erkölcsi fogalmakat dekretálni, valamint adónemeket?

* Maga Török Bálint, a ki pedig nem tartozott amaz idők leg-szigorúbb erkölcsű emberei közé, így írt Nádasdinak: «Alig van ember, a ki helyeselné Katzianer hallatlan meggyilkoltatását. Vigyázzon kegyelmed életére, mert kinek higgyünk már, midőn az esküszegés oly általánossá vált, hogy semmit se tekintenek oly olcsónak, mint az adott szót. Mert Katzianer kétségkívül bírta a Zrínyiek esküjét, különben nem bizta volna magát rájuk.» (Szalay László: Magy. tört. IV. k. 184. l.)

nem szükség fejtegetnünk. Különben a két testvér is nagyon jól tudta, hogy azon az új téren, a melyre síklottak, a törvéynél több ótalmat ad a «*siker*» ezért mindenk előtt ezt igyekeztek maguknak biztosítani.

II.

Említettem már a Zrínyi-testvérek levelét, melyben a királynál jutalmukat sürgetik és sorszerint előszámlálják a birtokokat, melyeket Ferdinándtól kérnek.

Ferdinánd elejénte habozott s nem volt hajlandó a kérések egész sorát teljesíteni; azonban utóvégre sem állhatott ellent a heves sürgetéseknek s 1539 július 24-dikén (tehát alig két hónappal Katzianer halála után!) már megkapták a Zrínyiek az adománylevelet. E szerint a király rájuk ruházza még a Korbavai örökségből Medvevár, Rakonok és Lukavec birtokát «örökös» czímen; a vránai perjelség jószágaira nézve pedig igéri, hogy legközelebb levelet fog kiállítani, mely által megerősíti őket azok birtokában arra az időre, míg az atyjuk által kölcsön adott zálogösszeg teljesen le nem fizettetik; végül kötelezi magát az uralkodó, hogy Sztubiczát, Szelint és Szomszédvárat (leginkább Katzianer birtokai) igyekszik kivenni az idegenek kezéből s nekik adományozni. Ez utóbbi várakat a hozzátartozókkal együtt bajos volt ugyan a Zrínyieknek megszerezniök, de ezekért kárpótlást nyújtottak

Katzianernek Kosztaniczában hagyott kincsei; az elől említett birtokokba pedig már 1541-ben ünnepélyesen be is vezették.

I. Ferdinánd király.

Igy lettek a Zrínyi-testvérek, a Frangepánokat kivéve, Horvátország legvagyonosabb birtokos urai. De a gazdagsággal nem járt még tekintély. Némi-

leg helyettesítette ezt egy ideig a szomszédok tartózkodó félelme, a kik a Zrínyieket minden erőszakosságra hajlandóknak tartották s így saját biztonságukban voltak fenyegetve általuk. Különösen János, az idősb testvér lehetett az, a kinek indulat, vad, durva természete szinte kedvét találta a dúlásokban. Az a kevés, a mit róla tudunk, legalább ilyennek mutatja őt; míg öccse, Miklós, hasonló szenvedélyesség mellett is számító ember volt, a ki távolabbi célokat tartott szeme előtt. Ez magyarázza meg az öcs felsőbbbségét bátyjával szemben, úgy hogy a család tulajdonképeni fejének is őt kell tekintenünk, nem pedig az első szülöttet.

A gonosz tett fényes sikere s a király kegyének oly túlságos mértékben való megnyerése kábította-e el a két testvért, vagy a szomszédok rettegése tette oly elbizakodottakká? — elég az hozzá, hogy pihenést nem ismernek, kardjukat ritkán pihentetik s a gyújtogató üszök ki nem alszik kezükben.

A zágrábi püspökkel folytatott viszálykodásaik jellemző fényt vetnek a Zrínyiekre s az akkori viszonyokra egyiránt.

Még 1539 augusztusban történt, hogy Zrínyi János turbános martalóczokkal alattomos módon megtámadta a zágrábi püspök jószágait; hét falut felgyújtatott s kirabolttatott; katonái számos jobbagyot megöltek, megsebesítettek, elfogtak és több ezer darab lábas jószágot hajtottak el zsákmányul. De e hatalmaskodást nyomban követte a megtorlás. A püspök váratlanul megjelent hadával, megtámadta és szétverte Zrínyi martalócz-csapatait; sokakat

leölt közülök, még többet vasra verve fogságba vitt, hol súlyos rabmunkára szorította őket. A zsákmányt visszafoglalta s a meglepetés nagy zűrzavarában maga Zrínyi János is csak gyors futással menekülhetett.

A szégyenletes kudarczot jól rovásra vette a dúló had vert parancsnoka; de a boszúállást későbbre kellett halasztania, mivel a rákövetkező év elején a törökkel keveredtek harciba. Ezek ugyanis a Zrínyi-birtokokra csaptak át pusztítani, s miután rablásaikban komoly ellentállásra nem akadtak, elbizakodottságukban magát az ősi várat, Zrinyt vették ostrom alá. Itt azonban megjárták. Miklós résen állván, nemcsak hogy csúfosan elverte őket a vár alól, hanem a török területre is átrontott s hallatlan pusztítással adta vissza a kölcsönt. Alig pihentek azonban meg az ily formán szerzett babérokon, János már is sietett kiönteni boszúját a multkori zágrábi kudarczért. 1541-ben sokkal nagyobb erővel, mint első ízben, a püspök birtokaira tör s ágyúkat is vivén magával, a Zrinytől nem messze fekvő Vinodol vára ostromához fog. Már javában folyt az ostrom, midőn váratlanul egy puskagolyó véget vetett szenvedélyektől zaklatott, dicstelen életének.

Ha Miklós eddig nem is vett tényleges részt bátyja rabló-vállalataiban — a mint hogy krónikásaink az ő nevét nem is említik — azt még se tehetjük fel, hogy tudta és beleegyezése nélkül történtek volna azok; sőt nagyon valószínű, hogy ő volt az intéző, s bátyja csak a végrehajtó szerepét

játszotta. Bármint állt a dolog eddig, most mégis meg kellett ragadnia a bátyja kezéből kihullott fegyvert, ha annak halálát megtorolatlanul nem akarta hagyni. A megtorlás módja egészen megfelelt ama kor durva szokásainak és alásülyedt erkölcsi fogalmainak; de hősünk jellemével sem ellenkezett. Csapataival egyenesen Zágrára üt, a püspök székhelyére; kirabolgatja katonáival a kánok házeit, pusztít, gyújtogat, öldököl, foglyokat ejt. S miután itt kiöntötte vad dühét, martalóczait a közel fekvő nagy terjedelmű püspöki birtokokra bocsátja. A meglepett, elrémült püspök fegyverrel nem állhatván ellent, a király elé vitte sérelmét s a bánok közbenjárására hosszú alkudozások után a béke helyre is állt a viszálykodó felek között az 1542. év elején.

De e békének Zrínyinél nem volt egy jelentése a nyugalommal. Ezt nem ismerte. Forrongó erejének féket kellett eresztenie bármiképen. Még ugyanazon évben Török Bálint özvegyének birtokaira vitte dülő fegyverét.

Fentebb említettük már, hogy a vránai perjelség némely birtokait — köztük Csurgót is — még az öreg Zrínyi Miklós vette zálogba 13,000 forinton. Az öreg Zrínyi halála után Ferdinánd nem ruházta át mindjárt e birtokokat annak fiaira, hanem felhatalmazta Török Bálintot, hogy e jószágokat kiválthassa s addig is kezénél tarthassa, míg Ferdinánd vagy utódai a zálogösszeget a Zrínyieknek le nem fizették. Ez súlyos sérelem volt a Zrínyiekre nézve; Ferdinánd elkövette, hogy Török Bálintot

megnyerhesse pártjának. De Török Bálint se volt az állhatatosság és szavatartás czímere; ő is azok közé a romlott kor erkölcesei által megvesztegetett emberek közé tartozott, a kik az idők változandósága szerint forgatták köpönyegüket. Még be sem fejezte Ferdinánddal az alkudozásokat, már is átcsábították a fényesebb ígéretek János királyhoz. Hanem azért, hogy az alkúból nem lett semmi, Csurgót mégis fegyveres erőszakkal hatalmába kerítette s abba bele is ült. A Zrínyi-testvérek túrték az erőszakosságot, mert Szigetvár akkori ura ellen ők, a jelentéktelen horvát birtokosok nem igen léphettek föl.

Így állottak a dolgok Katzianer megöletése idejében. Tudjuk, hogy ekkor a Zrínyiek koczkája nagyot, szerencsésen fordult s hogy az addig jelentéktelen ifjak egyszerre Horvátország legvagyonosabb uraivá lettek. Említettük azt is, hogy Ferdinánd készséges szolgája megjutalmazására őt a többek közt a vránai perjelségnek is örökös urává tette, sőt a birtokokba ünnepélyesen be is vezettette. Csak Csurgó maradt Török Bálint kezén. De Török Bálintot is utol érte végzete: török fogságba került s a gyászos hírű Héttorony lett tanúja sohajainak s élete megtörésének. A Zrínyi-testvérek rémületes névre tettek szert; János áldozatul is esett e név megszerzésében, s Miklós, az oly nagy családi hatalom egyedüli birtokosa most elérkezettnek látta az időt arra, hogy Csurgót visszavegye Török Bálint özvegyétől.

Azért is alig takarítottatta el bátyját s alig békélt

meg a zágrábi püspökkel, azonnal tétthez látott. Tetemes csapattal megjelent Csurgó alatt és kegyetlenül feldúlta azt a hozzá tartozó uradalommal együtt, több ezer forintra menő kárt okozván. Vitézeit innen egyenesen Pápa alá vezette, mely város szintén az özvegy birtoka volt. Itt még féktelenebbül tomboltatta szenvedélyét; még a szegény jobbágyoknak a templomba hordott értékesebb holmiját is elorozták emberei s nem irtóztak magát a szent helyet is vadságukkal megfertőztetni. Épen nem hagytak semmit s a minek csak értéke volt, prédára került. Valóban nem valami lélekemelő kép, ha a fiatal hőst vadul pusztító és rabló csapata élére képzeljük, a mint martalóczait neki hevült arczczal tüzeli, ösztökéli!

Zrinyivel különben a boszú munkája majdnem elfelejtette a tulajdonképeni célát, a mely áthozatta vele csapatait a Dráván. Azt a csapatot, a melylyel Csurgót és Pápát feldúlta, Brandenburgi Joachim táborába kellett vezetnie, a mely táborral már ekkor Mosony alatt egyesültek a magyar hadak s közösen indulóban voltak Pest felé. Ez évben ugyanis Ferdinánd, engedve a magyarok unszolásának, Buda visszavételét tűzte ki célul. Zrínyinek imént említett vitézkedése tehát csak afféle útbaejtett dúlás volt; de egy kissé talán jobban is beléje merült, mintsem előre szándéka volt. Azért most, észrevevén a késedelmet, nagy gyorsasággal sietett Pest alá a királyi hadakhoz.

Előzzük meg a száguldó hadfiakat s tekintsünk körül Buda alatt s az országban.

III.

Ama hadi vállalatához, melynek élén Brandenburgi Joachim állott, nagy reményeket kötöttek a honfiak; de e remény lényegében egy volt a megszabadulás utáni vágygyal s fohászszal, melyet a jövőn való kétségbeesés s az ország nyomorának elviselhetlensége erőszakolt a lelkekre. Eddigelé

Idegen zsoldos katonák.

sokkal inkább el voltunk foglalva hősünk zavaros ifjúságának erőszakoskodó tetteivel s tekintetünk oly kizárólag csak Horvátországra volt szegezve, hogy Magyarország állapotának ismertetésére figyelmet se fordíthattunk. Pedig ezalatt nagy dolgok történtek itt is s a nemzet fájdalmas válságon esett

át. János király meghalt; egy királya maradt az országnak; de az ország fővárosa, Buda, török kézre került. Egy éles nyilalás fájdalma cikázott át a nemzet testén s százezrek jajkiáltása metszette át a kétségbeeséstől terhes, tikkadt levegőt.

Magyar hajdúk.

Mintha a végpusztulás árját érezte volna a nemzet összecsapni maga fölött! A jobbak esdekelve kérték Ferdinándot, hogy szerezzen a német birodalomból segílyt, — s ők maguk is felajánlottak minden tőlük telhetőt Buda visszafoglalására. És úgy látszott, mintha a nemzet óhaja teljesedésnek indult volna.

A német birodalmi rendek csakugyan tetemes segílyt szavaztak meg, a mely Joachim, brandenburgi herczeg vezérlete alatt 1542 nyarán meg is érkezett Mosony alá s ott egyesült a magyar hadakkal.

Az élesebben látókat elkedvetlenítette ugyan a német sereg mozdulatainak vontatott lassúsága; de nem csüggesztette azért el a reménykedőket. A hadsereg tekintélyes volt; 80,000 főre rugott, s közte Perényi, Báthory, Serédy, Bánffy s más urak vezérlete alatt mintegy 20,000 magyar harczos. Ily haderő még nem állott szemközt a törökkel.

A vágyakodás és aggodalom egyesült türelmetlenségével gyorsította volna a várakozó nemzet a hadsereg mozdulatait, hogy a félhold helyett megint a keresztet láthassa Buda tornyain; de ez a hadsereg alig volt egyéb tehetetlen, rest tömegnél, melyet a közönyösség elszigetelt a nemzet érzületétől s melynek vezérletét a haditanácsok lidércz nyomása tartotta dermedtségben. Sokan már előre is az eszéki kudarcz ismétlődésétől tartottak; méry legelték az előjelek egybevágását, de a remegés-mégis legnagyobb részt csak az szülte, hogy a nemzet legdrágább reményei voltak e vállalatához kötve. Azt azért hinni se merték, hogy a mit jósolgatnak, be is teljesül. Pedig beteljesedett.

A hadseregben volt magyarok, sőt az idegen parancsnokok közül is többen hevesen sürgették, hogy azonnal Budát kell ostrom alá fogni; azonban baditanács hosszú huza-vona után abban állapodott meg, hogy előbb a gyengébb Pestet szállják meg s

ha ennek bevétele sikerült, a győzemtől feltüzelt had nagyobb reménnyel foghat az erősebb Buda vívásához. Megszállották tehát Pestet, de csak messziről; az ostromot pedig meg sem kísérelték. Kisebb összeütközések fordultak ugyan elő,

Janicsár és janicsár aga.

s többnyire a mieink vesztére; de a harcz annyira nem volt komoly, hogy — a mint a krónikairó mondja — «a törökök még csak a vár kapuit sem tartották érdemesnek becsukni» a roppant megszálló sereg előtt. S ez talán világcsúfjára minden legparányibb eredmény nélkül széled el a falak alól, ha egy önmagában jelentéktelen fegyvertény

(de melyet a fölháborodott közérzület annál hálásabban fogadott) legalább a magyar fegyverek becsületét meg nem menti.

A dolog így történt.

Október elsején, hajnalban, Perényi az ő 2000

Török főtiszt (Timár).

huszárijával s Vitelli a pápai zsoldosokkal, előleges összebeszélés szerint elhatározták, hogy a várbeli törököket harcba csalják, cselbe ejtik. Vitelli csakugyan nagy kerülővel megindul a vár felé, kicsalja a törököt s midőn ezek nagy gyorsasággal és kiáltások között rátámadnak, Vitelli erős puskatűzzel fogadja őket. Azonnal heves csata fejlődik ki, mely

mindkét félről makacsul foly egy ideig. E közben mind több-több ellenség tódul ki a kapukon, sőt Budáról is nagy sietséggel szállítják át sajkákon a janicsárokat. A pápai zsoldosok még a túlnyomó erővel szemben is vitézül tartják magukat egy ideig s azután teljes rendben megkezdik a visszavonulást. A nekitüzesedett török most lovasságot küld rájuk, hogy annál jobban üzőbe vehesse a hátráló csapatot. Midőn a viaskodók ily formán már jócskán eltávoztak a kapuktól: egyszerre elérőhan Perényi is rejtekéből s a törököket elvágja a vártól. Az ellenség csak most veszi észre, hogy kelepczébe került; de nem veszti bátorságát. Annál makacsabban s megátalkodottabbul harczol. Egyik fél sem tágit; de egyik sem bir a másikkal. Valóságos birkozás fejlődik ki a két sereg közt; az öldöklés borzasztóvá lett s az eredmény kétes volt mindegyikre nézve. Ha a magyar győztes birkozóként földre terítette is ellenfelét; érezte azért, hogy ez is erősen megmarkolta s tartania kellett tőle, hogy újra felülkerekedhetik. Ha bármelyik fél csak a legcsekélyebb segítséget kapja is, ennek javára dül el az elkeseredett viadal!

Joachim herczeg földöntúli fönséggel és nyugalommal (a mint egy németbirodalmi főhadvezérhez illett) szemlélte a küzdelmet; talán gyönyörködött is benne, de azért a világ minden kincséért meg nem mozdult volna.

«Egyszerre, s mintha az égből hullott volna alá, egy rohanó lovascsapat vág be a török tömegbe s a szerencse ingadozó mérlegét félig súlya, — félig

váratlansága által egyszerre a keresztyének részére hajlítja!» — Az ellenség tömege azonnal felbomlott és rendetlen futásnak eredt. Négy-ötszáz embert vesztett, míg a várfalakat elérhette. Ezeknek egyik része a csatatéren maradt halva; a másik rész a Dunának futván s nem lévén ideje, hogy sajkákra kapjon, a folyóba veszett.

A váratlanul érkezett segítség ama négyszáz lovas volt Zrínyi Miklós vezérlete alatt, a kiket csak nem rég Csurgó és Pápa alatt láttunk a legvadabb pusztításba elmerülve ...

... Joachim herczeg emez esemény után nem-sokára visszavonult a birodalmi hadakkal Győr felé s tehetetlensége és részvétlensége átkául vitte-vonszolta magával a szenvedett kudarcz gyalázatát. Még nagyobb baj is érte. A mint Veranchich mondja: «a német had közben pedig döghalál esik, számtalanon meghalának, nem is felette sokan hazamehetének Németországban, hanem hideg miatt, dög miatt inkább mind meghalának. Mondják, hol egy bokrot találnak, huszonötöt is bennük halva láttak, mert nagy hó is esett vala; az hideg öli vala őket».

NEGYEDIK FEJEZET.

Zrínyi mint Horvátország bánja.

A pesti hőstett megítélése; nagy hatása és következményei — Zrínyi Horvátország bánjává lesz. — Az ország állapota 1542—52-ig. — Zrínyi ezalatt birtokai növelésén dolgozik. — Hadi tettei bánysága alatt; a babocsai ütköz. et.

I.

A pesti táborozás ama jelenetére, melyet fentebb elbeszéltünk, maga a jóakarat sem foghatja rá, hogy valami fontos haditény volt, akár célját, akár következményeit tekintjük. Mi is volt célja? Perényi és Vitelli a hosszúra nyúlt táborozás tétlenségét részint harczy kedvből, részint azért, hogy a pápai zsoldosok egyik minapi kisebb vereségét megbosszulják, a törököt harczyba csalták s — a mint a dolgok álltak — meg is verik, még akkor is, ha Zrínyi vadul s váratlanul közbe nem vág. S mi lett az eredmény? az, hogy Perényi és Vitelli a töröktől kapott kölcsönt visszaszolgáltatták kamatostul. Sem több, sem kevesebb. A hadműveletekre egyáltalában nem volt hatása. Pestet azért be nem

veszik; Joachim herczeg fenséges táborá azért szét fog bomlani s e hadi esemény is egyszerűen azok közé fog soroztatni, a melyekre a keresztyén tábor oly hiába vesztegette erejét. Sikert egy parányit sem vívhatott ki általuk, míg e tusák megtizedelték embereit.

Zrínyi csattanós közbevágása egészen más szint adott ez eseménynek. De csakis szint, — a dolgon magán nem változtatott az sem. Szokott dolog, hogy ha a lényeg ki nem elégíti az embereket, a látszatba kapaszkodnak. Így vált a magában véve jelentéktelen harczí jelenet fényes győzelemmé, a mely Zrínyit egyszerre országos hőssé avatta. A hadsereg kapva-kapott e hadi tetten, mint a melyre ráfoghatta, hogy legalább a fegyverek becsületét megmentette általa; míg másfelől minden magyar embernek jól esett látnia, hogy az egyetlen sikert — bár mily parányi volt is az — melyet a nagy reménységgel megindult hadjárat felmutathatott, magyar fegyverek küzdötték ki. Ilyképen Zrínyit nem annyira a tett nagysága, mint a kedvező körülmények a nap hőségé tették. Joachim és a táborában levő előkelő idegenek kitüntetésekkel, a nemzet jobbjai hálás elismerésükkel jutalmazták. A hadvezér nem kérte számon, hogy miért s hol késett katonáival oly sokáig, mikor így — épen legjobbkor jött! s a nemzet, ha tudta is késedelmének oly kevésbé menthető okát, megbocsátott érte, sőt feledni kezdte azt a sötét árnyékot is, a mely hőst a kosztaniczai gyilkos tett óta nyomon kísérte.

Valóban gyakran találunk rá példát, hogy a sors vakon bőkezű kegyencei irányában s még hibáikat és mulasztásaikat is hasznukra és dicsőségükre fordítja. Ez Zrínyivel nem először történt most Pest alatt; nem is utolszor.

Ha eddig azt a főurat találtuk föl Zrínyiben, a ki nagyravágyása és kapzsisága által tüzeltetve erőszakos dúlásokra fecsérelte erejét, sőt hogy czélját elérje, bűnös eszközöktől sem rettent vissza: most a véletlen s a körülmények szerencsés egybevágása hőssé avatták, a nyilvános élet emberévé tették. Az új esemény hatása alatt feledték a multat s természetesnek találjuk, ha a pesti tábor legelőkelőbb ifjai sietnek őt üdvözölni, bámulatukkal adóznak neki és barátságát keresik. Fel van jegyezve, hogy Báthori Endre és Verbőczy Imre, két nagy nevű s még nagyobb reményű ifjú esküvel pecsételt baráti frigyre lépnek Zrínyivel — a török ellen. Efféle szövetségek nem voltak ritkák ama korban; már fentebb is láttunk rá egy elszomorító példát a Zrínyiek és Katzianer között. E szövetkezések létrejöttében tán épp annyi része volt a régi lovagiasság utolsókat lobbanó lángjának, mint a közveszély nyomásának, a mely alatt a személyi boldogulhatás és a vagyon biztosítása csak így vált lehetővé.

Meddig tartott ez az új barátság a fiatal leventék között? nem mondhatjuk meg; annyit tudunk csak, hogy a rákövetkező évben még fennállott. De aligha ítéljük meg Zrínyit igaztalanul, ha azt véljük, hogy ő ily dolgokban nem lehetett a legállhatatosabb ember. Nála nem az érzelmek döntöttek,

hanem az a kérdés: volt-e az ily barátságra szükség, vagy sem?

Az az elismerés, melyet Zrínyi pesti fölléptével aratott, nem maradt a szűkebb bajtársi körre szorítva s nem is állt csupán a nemzet halájában; hanem fölhatott egészen a trónig. Ferdinánd király is sietett kegyenczét megjutalmazni s ha az egykorú följegyzéseknek hitelt adhatunk, tette ezúttal «az egész nemzet helyeslésével» történt. Zrínyi Miklós gróf még ugyanazon évben, 1542-ben, Horvátország bánjává neveztetett ki az országbiróvá tett Nádasdi Tamás helyébe.

II.

Zrínyi emelkedése szinte rohamosnak mondható, de nem jutott még el a tetőpontra. Csak az imént hagytuk el mint féktelenkedő, ellenséget-barátot egyiránt tüzzel-vassal fenyegető ifjút s ime! már szűkebb hazája legmagasabb méltóságát tölti be.

Zrínyi 1542-től 1557-ig, tehát majdnem tizenöt éven át volt Horvátország bánja. Életének ezen szaka — a férfikor legszebb évei — külső eseményekben, nagy hadi tettekben nem gazdag ugyan; de azért még se telt el tétlenségben. Több apró csatározásokkal és egy nagyobb ütközetrel hadi hírnevét még mindig növelte; míg másfelől (bár oly módon, hogy visszas hatásától nem birunk menekülni) családja vagyonságát tetőzte. Fontosabb a nemzetre s történetére nézve az a körülmény,

hogy ez idő alatt családja székhelyét végképen Magyarországra teszi át s az addig horvát család egészen magyarra lesz.

Habár bánsága történetében nem találunk rá adatot, hogy hivatalos hatalmával önző czélokból erőszakosan és a törvény megsértésével visszaélt volna: mégis az a mód, a hogyan családja vagyonát épp ez időben gyarapította, olyanul tűnik föl előttünk, a melyet nemcsak mint embernek, hanem mint bánnak sem lett volna szabad használnia. A zavaros viszonyok, a legfelsőbb kormányhatalom bénultsága kimentik ugyan Zrínyi eljárását; de ítéletünket csakis enyhíteni bírják, megváltoztatni nem.

Hogy a korbavai és a vránai perjelségi uradalmak megszerzése után a Frangepán-birtokokra még az öreg Zrínyi vethette szemeit, említettük már s nem ellenkezik a való színével legalább, hogy az ifjú Zrínyi Miklós is leste az alkalmat ezek megszerzésére. A várt alkalom mindjárt bánságának első éveiben önkényt kínálkozott.

A Frangepán-család mintegy száz évvel elbeszélésünk ideje előtt nyolcz ágra oszlott; de egy közös családi szerződés kikötötte, hogy a kiháló ágak birtokai az életben levőkre szálljanak. Ez által akarták elérni a családi vagyon együttmaradását. E száz év alatt öt ág halt ki s Zrínyi bánságának idején már csak a szluini, tersácsi s ozalyi ág volt életben. Ez utóbbi ágnak feje, Frangepán Ferdinánd nejével együtt 1542 körül halt meg s két kiskorú árva maradt az elköltözöttek után: István

és Katalin. A gyermekek gyámja, valószínűleg a tersácsi ágból származott Gáspár egyetértett a ropant birtokokat kezelő tisztekkel; vagy ha nem, hát hanyagságból tűrte azoknak lelketlen gonosz-

Előkelő magyar úri nő a XVI. században.

ságát. Annyi világos, hogy emez emberek a családi vagyont maguk között bitangra bocsájtva, abban hallatlan gazdálkodást vittek véghez. Míg a kiskorú két testvért egyik várukban szoros őrizet alatt foglyokul tartották, addig ők maguk a család kincs-

tárát fölprédálták, egyes birtokrészekbe mint sajátjukba beültek, sőt a családi pecsétet is elorozván, annak mintájára álpecsétet készítettek s hamis okleveleket állítottak ki.

Lehet, hogy Zrínyi személyes ismeretségben is állott az árvák elhunyt apjával; de ha nem is, mint bán hivatalánál fogva köteles volt a védteleneket ótalma alá fogadni s jogaikat megvédeni. Meg is tette. Az árvákat kiszabadítá fogságukból s összes örökölt javaikat megmentette a bitorlók kezéből. Az árvák örök hálára voltak lekötelezve jótevőjük iránt és e tette becsületére is vált volna Zrínyinek, ha oly hamar el nem árulja buzgalmának rejtett okait és álnok terveit, melyeket agyában forgatott. Az éretlen ifjút (a ki még érett korában is szellemi fogyatkozásban szenvedett) annyira hálójába kerítette, hogy alig érte el teljes korát 1544-ben, midőn Zrínyire azonnal «ráerőszakol» egy családi szerződést, mely szerint a két fél (a veréb és a héja) egymást «osztályos édes testvérnek» nyilatkoztatja, mintha csak egy apától származtak volna. Megállapítják, hogy birtokaik, úgy a mint vannak, vagy a jövőben bármely részről gyarapodnának, közösek legyenek; közösek a terhek, közösek a jövedelmek s ha valamelyikök örökös nélkül halna el, összes vagyona a másik, életben maradt félre, vagy annak maradékaira szálljon.

Zrínyi túltett apján is, s ez nem igen vált becsületére. Bevallja egy levélben maga is, hogy az ifjú Frangepán, mikor e szerződést kötötte, nem «igen lehetett eszén»; de azért megköti, mert hisz a

hülye ifjú ráerőszakolta azt! Az egész ügy új oldalról mutatja be Zrínyit; de jellemének eme ravasz álnoksága, mely hideg vérrel ily undok csalást követtet el vele (mert hisz a szerződés egyenesen a meggondolatlan gróf kárára és vesztére kötött!) annyira megbélyegző hősünkre nézve, a mennyire elüt az új vonás jellemének nyers, durva, erőszakos, de egyenes valójától. Mert azzal, hogy nemsokára ezután nőül vette István gróf nővérét, Katalint, nem tette jóvá rossz szándékú tettét. Sőt nyomban ott terem emez újabb lépésénél is a gyanú, hogy a házasságot is csak azért kötötte, hogy az álnok szerződést a rokonsági kötelék által csak annál jobban megszilárdítsa. S valóban alig jött létre a házasság, Zrínyi azonnal átveszi az összes Frangepán-birtokokat s István kezén csak azokat hagyta, a melyeket a török már amúgy is feldúlt és elpusztított.

De nem telt bele sok idő s a fiatal Frangepán is kezdett kijózanodni első lelkesültségéből. Ötödévre már maga folyomodik a királyhoz: tenné érvénytelenné a Zrínyivel kötött szerződést. A király megvizsgáltatja az ügyet; István grófnak ad igazat s Zrínyit megdorgálja. Mire azonban Zrínyi megkapta Ferdinánd király intő levelét, már meg is békélt sógorával s a régi helyett egy új szerződést kötöttek. A szerződő felek ezúttal maguk a testvérek: István és Katalin, a kik testvériesen megosztóznak az apai birtokon, de kikötik, ha valamelyikök utód nélkül halna meg, osztályrésze az életben maradt félre száll. E szerződés 1550-ben kötöttetett

s Csáktornyán, Zrínyi új birtokán erősítettetett meg. Ekkor ugyanis ezzel a várral együtt az egész Muraköz a «tevékeny» báné volt. Ideje elmondanunk, hogy jutott Zrínyi Csáktornya és a Muraköz birtokába.

III.

A Muraközt Mátyás király ideje óta a Hampó-Ernuszt nemzetség birta, mely épp ekkor tájt, 1541-ben halt ki H. Ernuszt Gáspárban. Az elköltözött fiatal özvegyet hagyott maga után, gyermekeket nem. A birtoknak akkori törvényeink értelmében vissza kellett volna szállania a koronára; csak hogy a törvényeknek soha se volt tán csekélyebb erejük, mint épen azokban az időkben. Bárán szegülhettek ellenök, nem kellett megtorlástól tartaniok s ha a kormány fölemelte is hatalma szavát, daczczal feleltek rá. Az utolsó Ernuszt özvegyének atyja, Keglevics Péter is, bevett szokás szerint beleült a birtokokba és sem a király felszólítására, sem az országgyűlések végzéseire mit sem hajtvá (pedig azok jószág- és fejvesztéssel fenyegették!) három évig daczolt törvénnyel és királylyal; sőt báni méltóságát is gyakorolta e közben egész 1545-ig.

Mire támaszkodott az öreg, törekvő hős bán e minden igazságot csúfoló küzdelmében? Megelégedett-e azzal, hogy ez a rossz szokás járta országszerte s ha másnak elnézték, miért ne lett

volna szabad nekie is? Talán remélte, hogy harczy érdemeinek jutalmául Ferdinánd véglegesen meg fogja erősíteni e birtokokban, a mint tette annyi mással s csak nem rég a fiatal Zrínyi Miklóssal is?... Később, midőn e reményében csalatkozott, mellőztetése elkéséríthette agg szívét s végig sért-hette, hogy az országgyűlési végzések őt, a ki a haza szolgálatában öszült meg, árulónak, felség-sértőnek nyilatkoztatták oly tettért, a melyre más-sokat a királyi kegy és félig jóakaró, félig tehetetlen elnézés nyilvánosan fölbátorított? Talán szerződése is volt elhunyt vejével, afféle szerződés, a melyet a Zrínyiek is kötöttek a Korbavai és Frangepán grófokkal s a mi azoknak és sok másnak szabad volt, miért ne tehesse ő?... Akár egyike emez okoknak, akár valamennyien együtt készítették őt erőszakos tettére, annyi áll, hogy az agg kor szívós makacs-ságával egész a végletekig ragadtatta magát.

Nem kis mértékben bánthatta őt s fokozhatta elkéseredését, hogy épen az ifjú Zrínyi Miklós, egykori kedvence és tanítványa a hadi mestersé-gekben, lépett föl ellene a törvény megtorlójaképen; az a Zrínyi Miklós, a ki apjával együtt hasonló módon növelte oly nagyra vagyonát, holott érde-meikre nézve ketten sem vetekedhettek vele egy-magával. Bizonyára rokonszenvesebb alak előttünk a megsértett, lealázott, elkésérített agg, noha tör-vénytelen téren küzd is, mint a nála semmivel sem tisztább s önzetlenebb, de azért a boszú fegyverét villogtató, fölkapott fiatal bán.

A király 1546-ban Zrínyit szólította föl, hogy

üzze ki Keglevicset a Hampó-Ernuszt-féle birtokból; de meg kell jegyeznünk, hogy e megbízást maga kérte magának. Még abban az évben Csáktornya alatt terem, körülveszi azt seregével s azonnal megkezdí az ostromot ágyúkkal. Az öreg Keglevics nem remélvén, hogy agg kora miatt az ostromot kiállhassa, várnagyának, Pozsgai Péternek előadja tervét, hogy éjszaka idején legidősb fiával kiszökik a várból s a törököt hívja segítségül. Pozsgai jó előre közölte a tervet Zrínyivel, a ki a menekülő Keglevicset fiával együtt csakugyan el is fogatta. Midőn másnap reggel Keglevics emberei (a kik urok elárultatásáról mit se tudtak) Csáktornya falairól meg akarták kezdeni a tüzelést: azon az ároktöltésen, melynek réseiben az ostromlók ágyúi voltak helyezve, s a hova lövéseiket épen irányozni akarták, legnagyobb bámulatukra Keglevics Péternek és fiának magas alakját pillantották meg. Ez jeladás volt arra, hogy hagyjanak föl a védelemmel s adják át a várat Zrínyinek. Ez meg is történt. Zrínyi azután Keglevicset foglyul fölvivé Bécsbe s Ferdinánd királytól Csáktornyával együtt az egész Muraközt örökadományképen megkapta.*

Hogy mi jogcímen jutott Zrínyi e terjedelmes birtokokhoz, az egészen a legújabb időkig tisztázatlan kérdés volt. Régibb történetíróink jobbára csak annyit említenek, hogy Zrínyi «Ferdinánd király parancsolatjából» üzte ki Keglevicset Csáktornyá-

* A Csáktornya alatt történeteket Pethő Gergely krónikája részletesen elbeszéli.

ból; az egykorú Forgách pedig azt állítja, hogy egészen saját szakállára erőszakosan forgatta ki az őreget birtokaiból s maga ült beléjük Ferdinánd kegyelmes elnézése s utóbb megerősítése mellett. Magában véve egyik magyarázat sem kielégítő: de azért mind a kettő összeegyeztethető azzal, a mit Salamon Ferencz kimutatott, hogy t. i. a király roppant összegekkel volt adósa Zrínyinek a báni banderiumok tartásáért s a tartozás fejében engedte át neki a tekintélyes uradalmakat.

Harmadévre azután, 1548-ban végre Zrínyi a csurgói uradalmat is megkapta, s mivel eme újonnan szerzett birtokok tetemesebbek, értékesebbek és biztosabbak is voltak, mint a horvátországiak: ez időtől fogva lépésről-lépésre látjuk, hogy Zrínyi kizárólag Magyarországra irányozza gondjait. Végre családja székhelyét is áttette Csáktornyára s így lett a horvát grófból magyar főúr.

Míg bánsága derék éveiben vagyona növelése, rendezése, biztosítása veszi igénybe, majdnem minden gondját és idejét (az 1547-től 1552-ig tartó öt éves török béke épen alkalmas volt rá): addig bánsága első két — és utolsó évében dicsőséggel tünteti ki magát a csatamezőn.

IV.

Szulejman 1543-ik évi nagy hadjárata főképen a dunántúli vidék ellen volt intézve. Valpó, Siklós, Pécs, Fehérvár, Visegrád, Tata (jórészen az ide-

gen kapitányok árulása miatt) egymás után estek el s míg a török sereg egyik szárnya egész Komáromig terjeszkedett s a másiknak lenni délen Szigetvár állta útját: addig a portyázó csapatok messze be egészen a Balaton mellékéig száguldoztak. Ferdinándnak ugyanekkor nagy hadserege állott Pozsonynál, hogy Bécsset fedezze s Győrnél, hogy Komáromot biztosítsa. De az idegen sereget sem a török had előnyomulása, sem a portyázók messzeterjedő dúlásai nem birhatták mozdulásra. Ekkor történt, hogy a győri tábor három vitéze, Báthori Endre, Verbőczy Imre és Zrínyi Miklós, megunva s megszakitva a tétlenséget, tettel pecsételték meg ama baráti szövetséget, melyet az elmúlt évben Pest alatt kötöttek. Közös megállapodás szerint a Somlyó vidékén dúló nagy, több ezernyi tatár-csordát megrohanták s azt különösen Zrínyi gyors és elszánt támadása következtében teljesen szét is verték. Elvesztették minden zsákmányukat s mindenütt nyomon üzetvén, csak kevesedmagukkal szállonghattak vissza Székesfehérvárra, a honnan nem rég ezrivel indultak ki.

Az 1544-ik évet (a mint a Frangepán Istvánnal kötött szerződés történetéből már tudjuk) Zrínyi Horvátországban töltötte. A tevékeny bán épen Szelnicze várában időzött, midőn hírért hallotta, hogy egy jókora török csapat Kőrösvárosát megkerülve, a vár felé közeledik. Lovascsatáival Zrínyi is rögtön az ellenség elébe megy, de a túlnyomó török erő által meglepetvén, áruló módon oly bajos kelepcebe jut, hogy sok vitézének vesz-

teségével maga is csak nagy nehezen juthat vissza Szelnicze várába.*

Ettől az időtől fogva tizenkét éven át Zrínyinek egyetlen hadi tettét sem említik történetíróink. A háborús tusakodások különben is lecsillapultak valamennyire s a fegyverek pihenőt tartottak. Ferdinánd megkezdte már alkudozásait a portával s hosszas járás-kelés és luza-vona után meg is kötötte az öt évre szóló békét 1547-ben. Az országban ez öt év alatt látszólag nyugalom volt; de a kimerültség alélt nyugalma, mert a hazafi elfacsarodott szívvel látta, hogy a török mint használja föl a béke éveit arra, hogy Magyarország legáldottabb vidékeit «szandzsák»-okra oszssa s jó erősen megkösse ama gyilkos háló bogait, melyeket a nemzetre kivetett. Emez évekre mondja az egykorú Forgách, hogy «a polgárháborúk megszűntek, az ország visszanyerte hajdani arczulatját és meg is tartotta azt tíz éven át». A polgárháborúk megszűntek, az igaz; de az ország arczulatjára rá voltak nyomva csaknem egy félszázad nyomorúságos emlékei.

Láttuk, hogy Zrínyi miképen használta föl a zsidbadt nyugalom emez éveit: ekkor emelkedett föl az ország legvagyonosabb főurai közé. Azonban vagyona növekedése nőttön-növő gondokat is rótt vállára, s a mint birtokainak súlypontja az új szerzemények következtében átesett Magyarországra:

* A Szelnicze alatti kaland érdekese leírását részletesen közlik Istvánffi, Pethő Gergely s ezek nyomán Budai F. Polgári Lexiconában.

természetes, hogy ez idő óta nem annyira Horvátország, mint inkább a közös haza s különösen a dunántúli vidék védelme foglalkoztatja tevékeny elméjét. A török hatalom minden újabb terjeszkedése nagyobb meg nagyobb veszedelemmel fenyegeti s ezentúl nemcsak a hazafi, — hanem a magán birtokos égető érdeke is hevitette tettekre. És Zrínyi mindig buzgóbbnak mutatkozik, ha az utóbb említett oldalról fenyegetik.

Az ötéves béke évei nem oszlatták el a zivataros felhőket; inkább időt szolgáltattak összegyülemlésükre, hogy azután annál nagyobb erővel öntsék ki dühöket. S ha az újonnan, újult keserőséggel kitört háborúban Zrínyi oly tevékeny részt vesz, mint eddig soha: nem annak kell tulajdonítanunk, mintha az egész nemzet és egyes hősök vitéz ellenállása ragadta volna magával hősünket. Most már nemcsak a horvát bán, hanem a dunántúli nagybirtokos is küzdött. Kardja, haragos szeme nemcsak a hírért s a haza földjének szabadságáért villogott, hanem a hosszú évek erőszakos szerzeményeinek megoltalmazásáért is.

A törökök, még mielőtt a béke lejárt volna, megkezdték a tamadást; de ez alkalommal nem ment oly könnyen a terjeszkedés, mint kilencz évvel ezelőtt, 1543-ban. A letelt idő sokat változtattott a helyzeten. Ferdinánd ugyan most sem rendelkezett tetemesebb hadsereggel s nem is számíthatott a német birodalom támogatására, mint akkor: az eredmény mégis kedvezőbb volt s örök dicsőséget szerzett a magyar fegyvereknek. Most a

nemzet vette át a védelmi harczot a közte fészket verni készülő török ellen. Az 1552-ben megindult háború új fejezetet nyit a török terjeszkedés történetében. Hogy Salamon Ferencz szavaival éljek, «a hódítás haladt ugyan, de nehezen, mint a sziklavágás». Elesett Temesvár, elesett Drégely is; de romjaik fölött bátorító, vezető tűzoszlopként ott ragyogott Losonczy és Szondi példája. A drága áron vásárolt anyagi nyereség a töröké volt; de az erkölcsi diadal érzete a magyar keblét dagasztotta, s midőn a követelő, elbizakodott félholdas had Eger alól megalázva, szégyennel volt kénytelen távozni, tetőpontját érte el a lelkesedés. De a hazafiak e felbuzdulása magával jötehetetlen volt. Az ország kimerült, «Ferdinánd soha sem állt gyámoltalanabbul a törökkel szemben, mint most. A mi ereje volt is, Erdély megszerzésére vesztegette, nem a török ellen fordította. A nemzet talán soha sem volt hajlandóbb mindenét áldozni s tömegeesen fegyverbe állani, mint most, ha van kéz, a mely vezesse». De ez a kéz hiányzott s ez jórészből a kormány vétke volt. Ferdinánd ismételt alkudozásokban keresett menedéket s a török ezalatt is folytatta nem a háborút ugyan, hanem a lakosságot senyvesztő dúlásokat. A védelem ily időkben nem annyira a haza védelme volt, mint az egyes nagybirtokosok küzdelme vagyonuk megtartásáért és biztosításáért.

V.

Midőn Tojgun, a budai pasa, 1554-ben megindult a dunántúli vidékek ellen, bár a nagyobb várak vívását kerülte, látható volt, hogy mire törekszik. Érlelte a gyümölcsöt, hogy azt utóbb annál könnyebben leszakíthassa, vagy hogy magától hulljon le. Midőn a mondott évben elfoglalta Kaposvárat, Koroknát, Babocsát s vidékeket elpusztította: világos volt, hogy ezzel csak az utat készíti elő Szigetvár elfoglalására s ha egyszer Szigetvár elesik, vele együtt oda vész a Duna környéke s a Dráva között fekvő egész terület! A sejtelem megvalósult 1556-ban. A közbeesett időt megfeszített tevékenység töltötte be. Az 1555-diki pozsonyi országgyűlés élénken foglalkozik a védelem sürgető kérdésével s mivel a rendek sem külső segedelemre nem számíhattak, sem abban nem bízhattak, hogy a király személyesen fog a nemzeti had élére állani: a nádort, Nádasdy Tamást hatalmazták föl, hogy a fenyegetett vidékek népéből általános felkelést szervezzen s annak vezérletét kezébe vegye. Közben országos segély mellett nagy szorgalommal folyt a várak megerősítése; úgy hogy, midőn a török 1556-ban csakugyan megkezdte a háborút, a nemzet sem állott épen készületlenül.

Ali, a budai beglerbég megkezdte Szigetvár ostromlását; de Horvát Márk, a kitűnő vitéz, negyven napi ostromot állott ki a 40,000 főnyi török sereggel szemközt. Azonban látható volt, hogy sokáig

még sem tarthatja magát s így a magyar hadvezérlet első feladatává lett a vár fölmentése.

A magyar sereg és az ausztriai segédesapatok Kanizsán gyülekeztek a nádor körül s számuk 10—15,000-re szaporodott. Nádasdy nádor kétezer, Zrínyi ezer emberrel vettek részt a táborban. Ez volt az első nagyobb hadi vállalat, melynek intézése kizárólag magyar kezekben nyugodott s ha Nádasdy és Zrínyi egyfelől a magyar hadvezérlet jó hírnevének megóvását látták a sikerhez kötve, másfelől nem tagadható, hogy mint tekintélyes dunántúli birtokosokat a személyes érdek is hathatósan sarkalta.

A hadi terv Szigetvár fölmentésére nézve az volt, hogy: «a magyar sereg szállja meg a török kézen levő Babocsát s ennek veszélyeztetése által vonja el Ali bég seregét Szigetvár alól». A szerint cselekedtek s nem csalódtak számításukban. Alig érkeztek meg Babocsa alá július 10-én, már is hírét vették, hogy Ali abbanhagyván Szigetvár ostromát s nehéz lövegeit visszaküldvén Pécsre, feléjük közeledik.

Július 22-dike volt, midőn Ali 40,000-nyi seregével Babocsa alá érkezett. Meg sem pihent; azonnal átjárót keresett a vár alatt elfolyó Rinnya vizén, hogy a keresztény hadat megtámadhassa. A nádor Zrínyit küldi az átkelő török csapatok feltartóztatására. Ezek egymás után rohamot intéznek, de Zrínyi mindannyiszor visszaveri őket. Reggeli tizenegy órától naplementig csaknem folytonosan tart a harcz s főkép Zrínyinek lehetett köszönni, hogy a török az nap át nem kelhetett a folyón.

De a törökök az éjjeli pihenés után ujból hozzá fognak az átkelés kierőszakolásához; megint Zrínyi-vel állanak szemben, kit a horvát zsoldos csapatok és a stiriai lovasok is támogatnak. A törökök száma túlnyomó s nagy tömegekben kezdenek átkelni a folyón; de Zrínyi sem rest, hátráló embereit sikerről támadásra vezetnie s oly erővel csap ellenfelére, hogy ez hátat fordít és rendetlenségben siet vissza a folyó tulsó partjára. Ekkor, a magyar fegyverek pillanatnyi diadala alatt, egyszerre csak megszólalnak Ali ágyúi mind a várfokon, mind a folyón túl fekvő dombokon; a magyar lovasság nem tarthatja magát az iszonyú keresztűzben s visszavonul. Erre a török katonaság is, mely csak az imént húzódott át a folyón, megújítja a támadást; még pedig sokkal nagyobb erővel, mint az előbb. Zrínyi elkeseredett dühvel vág közéjük, de hiába küzd a túlnyomó számú ellenség ellen; a viaskodás egyre vérengzőbb lesz s mind kevesebb sikert ígér a mieinknek. A vakmerő bán egy pillanatra komoly veszélyben forog egész csapatával együtt. Jókor észreveszi ezt a nádor, előparancsolja a többi lovasságot, mely a leggyilkosabb ágyútűzben a birkózók közé vág s Telekesi Imre, a győri zsoldosok rohamával eldönti az ütközet sorsát. A bán — az egykorú író szavai szerint — «isten segedelmével megszabadult» s az ellenség tökéletesen visszaveretett. A török lovasság intézett ugyan még egy rohamot — a sereget hátulról megtámadva — a hadi podgyász ellen; de az éber Nádasdi eleve el volt készülve erre is. Készen

fogadta őket s éppen Zrínyi csapata volt az, mely emez utolsó támadást is meghiusította.

E két nap alatt folyt harcok nem végződtek ugyan teljes diadallal; a mieink nem üzték a törököt a folyón túl, sőt ők voltak éppen azok, a kik visszavonultak Kanizsa felé. De a magyar hadvezetés azért czélt ért: Szigetvár fölszabadult, mert a Babocsa alól ismét visszatért, megtizedelt, bátorságát vesztett török sereg meg se kísérelte többé a komoly ostromot, hanem visszament Pécsre.

Az ez évi hadjárat azonban még nem ért véget. Szeptemberben leérkezett Ferdinánd király hasonló nevű fia is Kanizsára, hogy a magyar sereg élére állván, annál nagyobb nyomatékkal folytassák az oly szerencsésen kezdett háborút. Ő és tanácsosai, hogy nevöket valamely emlékezetre méltó nagy tettehöz köthessék, Pécs ostromát s ennek sikerülte után Székesfehérvár visszavételét sürgették. A haditanácskozások Csurgón, Zrínyi birtokán tartattak s utoljára is a nádor mértékletessége győzött. Megelégedtek azzal a tervvel, hogy mindenek előtt ama kisebb várak foglaltassanak vissza, melyek Szigetvár biztosítására nézve fontosak. Így foglalták azután vissza Korothnát, Babocsát, Szt-Lőrinczet és több kisebb erősséget.

Ily eredménynyel végződött a hadjárat. A szerény, de biztató sikerben legnagyobb része volt kétségtelenül a derék nádornak; azonban utána mindjárt Zrínyit kell említenünk, a kin a keresztény sereg egy katonája se tett túl fáradhatatlanságban és elszánt vakmerőségben.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Zrínyi mint Magyarország tárnokmestere.

Zrínyi leköszön a horvátországi bányságról 1557-ben és Magyarország tárnokmesterévé lesz. — A mint szerencséje növekszik, nő nagyraívágása is; ellenmondást nem tűr, duzzog és fenyegetőzik. — 1559-től 1562-ig országos dolgairól nincs említés; ezalatt házasságok által növeli birtokait. — 1561-ben szigetvári kapitányya lesz; az 1563-diki országgyűlésen előkelő szerepet játszik; a nádorságra veti szemét s a koronázási ünnepélyeken feltűnő fényt űz. Törekvéseinek nem szedheti gyümölcsét, hanem azért Ferdinánd király kinevezi dunántúli főkapitánynak.

I.

Az 1556-diki hadjárat, melyet Nádasdy nádor bölcs mérséklettel és körültekintéssel vezetett, teljesen sikerült. Nem tartozik ugyan a diadalmas, még csak nem is a nagy hadjáratok közé; de a feladatot, a melyet szerényen kitűzött, megoldotta. A hadjárat súlypontja Babocsa alá esik s itt a Rinnya melletti harcokban Zrínyinek tetemes része volt. Két nap alatt öt ütközete volt a törökkel s ez idő hosszat csaknem folyvást tűzben állott. Bátorsága és elszánt vakmerősége, melynél fogva aránylag kis erővel a legnagyobb csapatokat sem félt megtámadni, bámulatra ragadta még azokat is,

a kik harczy tulajdonait legjobban ismerték — ellenségeit. Kétségkívül a legderekabb csapatvezetőnek bizonyította magát s nem hiányzott nála egyéb a higgadtságnál és képzettségnél, hogy kitűnő lovas-parancsnok is legyen. Vakmerősége Babocsa alatt csaknem végzetes veszélybe dönti őt magát és az egész magyar sereget is, ha a nádor jó idején segítséget nem küld támogatására s a győri lovasok «isten segítségével» ki nem vágják a bajból és a mieink számára nem szerzik meg a győzelmet. Így a veszély nagysága, melyben forgott (eltekintve a hibától, melyet meggondolatlan vakmerősége által elkövetett), csak növelte dicsőségét. S el kell ismernünk, hogy Zrínyi minden eddigi hadi tettei között a baboccai volt a legfényesebb s hogy harczy hírneve — életében legalább — ekkor érte el tetőpontját. De különös, hogy itt is, valamint tizennégy évvel ezelőtt Pest alatt, inkább szerencséje — mely hibáját is javára fordította — mint érdeme volt dicsőségének szülője!

De nemcsak hadi hírnevéről mondhatjuk el, hogy ekkortájt érte el delelő pontját, hanem családjának vagyoni állapotáról és tekintélyéről is.

Bánságának éveit folytonos emelkedést mutatnak; de csakis ennyit s ez még nem volt minden. Zrínyi a negyvenes évek lejtőjén járt már. Elérte tehát az élet azon korát, a melyben az ember a természet törvényeinél fogva megállapodást keres; a rendezkedés, konzerválás felé hajlik s szedni óhajtja a fáradozások gyümölcseit. Ez a hajlandóság éppen nem zárja ki a tevékenységet, sőt fokozhatja is azt;

csak hogy a tevékenység jellege lesz más. Zrínyi eleddig folyton-folyvást csak szerzett-gyűjtött, még pedig oly ritka szerencsével, hogy kortársai előtt is «hallatlannak» tűnhetett föl; de a szeretteknek sem rendezésére, sem biztosítására nem volt érkezése. Pedig égetőn szüksége volt mindkettőre. Különösen az új, magyarországi szerzemények követelték meg gondoskodását; nemcsak azért, mivel ezek többet értek, mint a horvátországiak, hanem azért is, mivel ezeket közelebbről s nagyobb veszedelem fenyegette.

Az utóbbi évek török háborúi mind a dunántúli vidékek ellen voltak intézve s az a körülmény, hogy Szigetvár csak az imént szerencsésen fölszabadult, a vészt meg nem szüntette. Zrínyi, a ki a török jellemét és hódításainak természetét közelről ismerte, nagyon is jól tudhatta, hogy ezek addig nem nyugosznak, míg e vár kezükre nem kerül. E vár sorsa azonban döntött Zrínyi magyarországi birtokainak biztossága fölött is.

Ha így fogjuk föl a viszonyokat, nagyon természetesnek fogjuk találni, hogy Zrínyinek minden gondja Magyarország felé irányul s hogy e helyzetben bánásával járó kötelességeinek teljesítése csak terhére lehetett. Ha egyéb okokat nem veszünk is tekintetbe, már ez egy is érthetővé teszi, ha bánásáról lemond. Nem is lehetetlen, hogy e lemondási szándék már jóval a babocsai napok előtt foglalkoztatta elméjét; csak hogy Zrínyi nem volt ám az az ember, a ki a kezében levő hatalomról lemondjon addig, míg érte legalább is egyenlő értékű

kárpótlást nem nyer. S erre már 1557-ben kedvező alkalom nyílt. Ferdinánd király kinevezte őt Magyarország tárnokmesterévé. Természetes, hogy az új kinevezést a báni méltóság letetésének kellett megelőzni; csakhogy midőn azt tette, a tárnokság már alkalmasint biztosítva volt számára.

Hisszük, hogy Zrínyi könnyű szívvel vált meg a bánságtól, a mely hatalma aléltságánál fogva lépten-nyomon félszeg helyzetébe szorította. Mert akár mint Horvátország legfőbb birája, akár mint főparancsnoka kívánta tisztét gyakorolni, boszantó akadályokba ütközött. Igazságot szolgáltatnia teljesen lehetetlen volt, ha csak az erőszakoskodó urak ellenében maga fegyverrel nem foganatosította az ítéletet s így azok egész seregét maga ellen nem akarta zúditani. Hadparancsnokságát pedig csaknem nevetségessé teszi az a körülmény, hogy a valamit érő várak jobbára idegen kapitányok gondjára voltak bízva, a kik más hatóság parancsának engedelmeskedtek. Úr csak mozgó hadcsapatai fölött volt, de ezeknek meg zsoldja nem járt ki rendesen a kincstárból, úgy hogy kénytelen volt azokat éveken át a sajátjából tartani. A kincstár csaknem folytonosan adósa volt. Korábbi években ki is zsákmányolta Zrínyi e viszonyt; hisz épp ezen adósságok fejében kapta a legszebb magyarországi dominiumokat. Csakhogy most már, midőn ily kártérítésekre sem alkalma nem igen nyilhatott, sem szüksége nem volt: az azelőtt oly sok hasznót hajtó viszony elviselhetlenül terhe ssé vált rá nézve.

Új méltósága — a tárnokság — ellenben mintha

csak számára lett volna teremtvé! Kilégítette hiúságát és nagyravágyását (hisz a király tanácsában a legelső helyek egyikét foglalta el!), a nélkül, hogy elvonta volna őt magánügyeinek rendezésétől, a mi most legjobban szívéen feküdt és sok időbe meg fáradságba került. A tárnokság ez időben alig volt egyéb kitüntető czímnél, tisztességnél, de azért tetemes jövedelemmel is járt. Az országos állapotok is 1557-től 1562-ig meglehetősen csendesek. S így Zrínyi élete emez évek alatt általában nyugodtan telhetett s idejét legnagyobb részben családi ügyeire s a hol alkalom nyilott rá — országos szereplésre fordíthatta. Zrínyi csakugyan azon az úton halad, melyet fentebb, mint az emberi természet parancsából folyót, jelöltünk meg.* Nem volt tétlen; sőt ellenkezőleg, tán soha sem fejtett ki nagyobb tevékenységet, mint épp ezekben az években. Csakhogy ez a munkássága egészen elűt a multétól.

Egész hévvel dolgozik családja jövőjének biztosításán és fényessé tételén; csakhogy most már úgy cselekszi ezt, mint a ki mögött tettekben gazdag mult fekszik s a ki erre támaszkodva követelőleg léphet föl. Nagyravágyása, mohósága mindig leplezetlenebbül tűnik ki tetteiből. S e változás jellemének egy új vonást kölcsönöz, melyet élete eddigi folyásában nem volt alkalmunk észlelni.

* Zrínyinek ebben az időben kelt egyik levele tanúsítja, hogy mennyire kívánta a békét és a szerzetek nyugodt élvezetét. Pózsonyból írva megköszöni vejének a küldött gyümölcsök oltóágakat s így sóhajt fel: «Vajna boldogan élvezhetnék majd gyümölcseit!» Salamon F. id. munkája 429. lap.

Hogy rendkívüli szerencséje, nagy vagyonra és hősi hírnévre kapása elbizakodottá teheték őt, nagyon is természetesnek találjuk s azon sem ütközünk meg, hogy nagyravágásának oly szabad útát enged. Mindkét körülményt könnyen összeegyeztethetjük erőteljes, tettekre vágyó, szenvedélyes természetével, mely ellenmondást nem tűrt s magát másnak alárendelni nem birta. Különben se cselekedett egyebet, mint kortársai országszerte.

Azután nem szabad felejtünk, hogy eddig minden vállalatát kivétel nélkül szerencsés végre juttatta, s a király kegye is kiapadhatlannak bizonyult irányában. Nem természetes-e, hogy az ilyen jellem — ha kérései megtagadtatnak, véleménye és nézetei nem találnak elismerésre s akarata mások akaratóba ütközik — éppen erőszakos heveségénél fogva kétszeresen érzi a mellőztetés vagy visszautasítás maró szégyenét. S Zrínyt a legesekélyebb okok is elégedetlenné teszik, boszúra gyűjtják s indulatát hol duzzogva fojtja magába, hol fenyegetésekkel nyit annak utat. Hiába! nem az a fölfelé törekvő hős ő többé, a ki akadályt nem ismer, s a ki mindenét kockáztatja, mert a jövő még többel kecsegteti vágyaitól elragadott lelkét. Elérkezett rá nézve is a viszonyokkal való megalkuvásnak kora s ez Zrínyi jellemével sehogy sem egyezett. Követelése is nagyobbak lettek az idővel, tervei is nagyobb fontosságúak, a mint a közéletben nagyobb s nagyobb fontosságú állást foglalt el, érzékenyebbé is lett tekintélyének tudatában: s így nem csudálható, ha az elégedetlenkedés, kedvetlenkedés, duzz-

zogas mindinkább uralkodó vonásokká válnak jellemében, a mint évei szaporodnak és a legmagasb fokot éppen akkor érik el, midőn az események arra a tette szorították, mely nevének halhatatlanságot szerzett.

Itt azonban csak utalni kívántam e jelenségre, hogy utóbb, majd ha tények fognak mellette tanuszkodni, ne találjon bennünket meglepni.

II.

Zrínyi elégedetlenségének első hevesebb kitörésével mindjárt 1557-ben, tehát tárnokságának első évében találkozunk.

Az éjszak-keleti felvidék egyik fontos kis erősségét, Husztot már a mult évben (1556) erősen szorongatták Izabella királyné katonái s mivel Ferdinánd ügyei e tájon rossz lábon állottak, nem is lehetett remélni, hogy a vár sokáig tarthassa magát. Zrínyi ekkor a királyhoz fordul s kéri őt, hogy bizzára Huszt megvédelmezését; igéri egyszersmind, hogy a harczot saját költségén folytatja, ha Ferdinánd neki adja a várat költségeinek megtérítéséig. Ez az ajánlat nem jelentett egyebet, mint azt, hogy Zrínyi Husztot meg akarta magának szerezni, hogy családja itt a töröktől nem háborgatott vidéken is birjon — ha a balsors erre juttatná — menedékel. Ferdinánd azonban — talán mivel nem látta még Husztot annyira veszélyeztetve, talán mivel terhére volt kegyenczének követelődzése — meg-

tagadta Zrínyi kérését. Ez volt az első eset, hogy Zrínyit uralkodója részéről a visszautasítás szégyene érte. S ez bántotta őt; még pedig mélyen megbántotta, mert ha hitelt nem adunk is a Ferdinánd király konstantinápolyi követei által terjesztett hírnek, hogy Zrínyi (tán éppen e miatt?) a törökhöz készült átpártolni: annyit mégis elhihetünk, hogy boszúságában Zrínyi ilyesmivel legalább fenyegetőzött. Az pedig tény, hogy a megsértett hős sokáig neheztelt királyára s hűségében ingadozott.

De ha kérése el is utasítottatott s nem nyílt alkalma ily módon vagyonát növelhetni, szaporította azt más módon.

Első neje, Frangepán Katalin, még 1558-ban halhatott meg, s nincs ugyan okunk föltenni, hogy Zrínyi mindazon gyöngédséggel — melyre csak képes volt — ne szeretete volna elhúnyt hitvesét, a ki kilencz gyermekkel ajándékozta meg őt; de mégis sajátságos fényt vet az özvegyre, hogy a neje halálára következő két-három év alatt valóságos vásárt csap házasságaival. Igaz, hogy a vagyonszerzésnek — különösen akkori időkben — ez volt a legkönnyebb módja; de Zrínyi közeli példákból is tapasztalta annak eredményességét: apjától is azt látta, maga is próbálta már, s így nem csoda, ha alkonyodó éveiben újra rászánta magát.

Első neje halála után házassági ajánlattal járult Erdődy Péter, horvát bán leánya elé s a nászhozományul kikötött Monyorókeréket a hozzá tartozó uradalommal együtt előre át is vette. Ez meg-

történvén, a tervezett házasság — mi okból? nem tudjuk — meghiúsult. A monyorókeréki uradalom azonban a Zrínyiek kezén maradt, félszázados pör tárgyául szolgált s csak 1613 táján került vissza az Erdődy-családhoz.

Még ugyanabban az évben egy másik házasság is foglalkoztatta Zrínyi elméjét. Nőül vette Szécsi Tamás özvegy leányát, Margitot, a ki két elhalt férje után roppant birtokoknak volt tulajdonosnője. Ennek leányát egyszersmind összeházasította egyik fiával, hogy így kétszeres kötelékkel erősítsék a Zrínyi-családhoz az újonnan szerzett roppant vagyont. Azonban Zrínyi eme házassága igen rövid életű volt; nejét csakhamar eltaszítá magától s néhány évvel utóbb Rosenberg Évával, a cseh kan-czellár nővérével kelt egybe.

Eme házasságok kötése, felbontása, a velök járó kellemetlenségekkel és pörpatvarral együtt néhány rövid esztendő műve volt. Zaklatottságot eleget vihetett Zrínyi házába; családi boldogságot annál kevesebbet. De nem is efféle érzelmi gyöngeség körül forgott itt a dolog; Zrínyit rideg számítás vezette és számítása bevágott. Meglevő vagyonát újjal tetézte. Ez újabb birtokok is a Dunán túl és a Dráva mentén feküdtek. Egy okkal tehát ismét több kényszerítette Zrínyit arra, hogy örökös, mohó tekintetét Szigetvárról le ne vegye.

A véletlen szerencse itt is kezére játszott. Szigetvár derék kapitánya (1556-ban hősi védője) Horvát Márk 1561-ben meghalt. Zrínyire nézve roppant fontossággal birt, hogy kivel töltik be helyét, mert

jó részben ettől függött a vár ellenállási képessége és az általa nyújtott védelem értéke. Szigetvár birása országos és magán szempontokból egyiránt fontos volt. Föltartóztatta a törököt tovább terjeszkedésében a Drávától éjszak-nyugot felé; s egyúttal védte a dunántúli birtokosokat pusztító dúlások ellenében. Zrínyt minden körülmény arra kényszerítette, hogy a vár kapitányságát személyesen vegye át. Így legalább biztos volt benne, hogy az ország érdekei mellett az övéi sem szenvednek rövidséget. Csakhogy nagyon szokatlan dolog volt, hogy egy zászlós úr ily kis vár parancsokságába üljön. Szegényebb, birtokaikból kiforgatott köznemesvitézek szokták az ily helyet betölteni.

Zrínyi azonban keveset törődött vele, s nem is igen tarthatott tőle, hogy a lealázkodás csorbát ejt-het tekintélyén. A rendkívüli körülményekben elég mentséget találhatott maga igazolására még akkor is, ha büszkesége erősebb lett volna önzésénél, mely tettét csak helyeselhette. Nem is habozott sokáig; megszakítva duzzogását a huszthi visszautasításért, Ferdinándhoz fordult kérésével s még ugyanazon év őszén ünnepélyesen be is vezettetett Szigetvárba.

Nem osztom ugyan Zrínyi kortársának, Forgáchnak nézetét, a ki ez alkalomból is azt mondja Zrínyiről, hogy «telhetetlen kapzsiságánál és hatalmaskodásánál fogva» a kapitányság jövedelmei ösztönözték e tette: de az kétségtelen, hogy kortársai effélékkel általában gyanúsították és vádolták Zrínyt; úgy, hogy egy levelében maga is kikel

«jónevének és becsületének ezen megkisebbitése ellen».* A helyzet sokkal komolyabb és egészen más természetű volt. Azt is megengedem, hogy Zrínyi részéről — a mint levelében maga mondja — a szigetvári kapitányság elvállalása áldozat volt; csak hogy ezt az áldozatot nem a közügynek, hanem családi érdekeinek hozta, melyek sürgősen követelték, hogy ezt az állást elfoglalja, még akkor is, ha a kapitányság jövedelmei nem fedezték volna a velejáró kiadásokat. Különösen fontos volt Zrínyire nézve Szigetvár birása már csak azért is, mivel így hatalmában állt a békeidőben is folytatott török portyázásokat meghiusítani s visszaterelni birtokai dúlásától. Aztán rajta állt most már, hogy nagyobb háború idején az ellenség készületlenül ne találja a várat. S Zrínyi csakugyan «kemény és szúrós farkas-zabolya lett körülbelül a törökök szájokban». Már a következő évben adta éberségének jelét, midőn Arszlán pozsegai béget, a ki a Dráván

* Panaszos levelét Zrínyi Csáktornyából július 25-én 1564-ben írta sógorához, Rosenberg cseh kanczellárhoz. Nem állhatjuk meg, hogy néhány jellemző sort ne közöljünk belőle:

«Betreffend mein sahen von wegen Szygeth ich nimb mir Gott zu meinen zeugen, dass ich darinnen kaineswegs mein aigen Nutz betracht, sondern vermain mit meinen *grossen Unkosten* treulich zu dienen; endgegen werden mir meine treue Dienst mit Ungnaden auch merklicher meiner ehre Verletzung belohnt Gott weiss am allerbesten, wie zu grosser Verkleinerung meiner Ehre und reputation so grosse unverdiente Schmah und Schandt und Ungnad Ihrer majestät mir khumbt, woraus alhier in unserem Landt da man es für gross ausschreit... stb. stb. Geben in Tschäkthurn den 25 tag Julii im 1564. Euer ganz dienstwilliger Schwager Niklauss Graff zu Zrin.» (Századok. 1870. évf. IV. k. 461 l.)

Monoszlónál hídát akart verni, megszalasztotta s tömérdek zsákmányt vitt Szigetvárba.

III.

Miután a hosszú vajudasok között megszületett török béke 1562-ben megerősítettett és Zrínyi a szigetvári kapitányság által — legalább egy időre — saját nyugtonságát is biztosította: idejét az országos dolgoknak szentelhette s nagyratörő tervei megvalósításának. Részt vesz a király tanácsában, az országgyűléseken és közünnepélyeken. Amott hevességet és nyers buzgóságot tanusít az uralkodó párt mellett; emitt mindenki mást felülmulni igyekszik fényűzésével és megjelenésének pompájával.

Ferdinánd király még 1561-ben felhívta magához Bécsbe a tekintélyesebb urakat, hogy fiának még az ő életében királylyá választásáról tanácskozzanak. Ez volt legalább a nyílt cél; de lappangott mögötte egy rejtett ok is: nevezetesen az öreg király meg akarta tudni, hogy nem volna-e hajlandó a nemzet szabad királyválasztási jogát az öröklési rend valamely módozatával helyettesíteni? — A tanácskozások megindultak, de nem vezettek eredményre; az udvar és nemzeti párt között sokkal élesebb volt az ellentét, semhogy közös egyetértésre juthattak volna.

Habár határozott tudomásunk nincs róla, hogy ez előleges tanácskozásokban Zrínyi milyen részt vett: annyit sejthetünk mégis, hogy melyik párton

foglalt helyet. E sejtelemre alapot szolgáltat csaknem szolgálai viszonya a királyhoz és a nem sokkal később megnyitott pozsonyi országgyűlés lefolyása.

A tanácskozás tehát, a mint már mondtuk, eredménytelenül oszlott szét. Az ellenzék sokkal erősebb volt itt is, semhogy az öreg király szívének titkos óhajta teljesülhetett volna. Annyit azonban látni lehetett, hogy a nemzet azért még sem fogja ellenezni Miksának, az elsőszülött herczegnek megválasztását, noha a többség mindeddig az ifjabb testvér, Ferdinánd herczeg mellett volt. De, ha már megtették is a király kedvét, azt meg kellett mutatni minden áron, hogy Miksa főherczeg nem az elsőszülöttségi jognál, vagy más örökösödési szokásnál fogva jut a magyar trónra, hanem egyes egyedül a nemzet szabad választásából. Ez a körülmény magyarázza meg az 1563. évi pozsonyi koronázó országgyűlés külső arczatját. A rendek ez alkalommal oly szokatlanul nagy számmal és fényűző pompával jelentek meg, hogy a szemlélőt önkénytelenül is a hajdani rákosi királyválasztó országgyűlések letűnt dicsőségére emlékeztették. A lovas daliák ezrei vették körül a királyfit koronázásakor és az ünnepélyeken együtt lehetett látni mind azt, a mivel csak a nyomorban sinylődő ország dúsgazdag oligarchiája saját hatalma és nagysága mellett tüntethetett.

Az ily módon vetélkedő nagy urak között Zrínyi nemcsak előkelő szerepet játszott, hanem rajta volt, hogy valamennyi társán túltegyen. Itt volt alkalma először, hogy bemutassa tetteiben gazdag életének

gyümölcseit. Senkinek sem volt oly számos és fényes kísérete, mint hősünknek s a főúri és nemesi sereg — mind megannyi kis királyok! — «önkényt ajánlotta föl neki a vezérletet az ünnepélyek hivatalos aktusai alatt». Vele voltak fiai, leányai s részben osztoztak apjuk dicsőségében, részben növelték azt. Egyik fia Horvátország zászlaját vitte a koronázás alatt. De nemcsak itt a külső fény növelésében, hanem benn a komoly tanácskozásokban és országgyűlési tárgyalásokon is előkelő szerepet játszik hősünk. Amott első a tüntetők között; itt legbuzgóbb támasza az udvari pártnak, a mely nem melengetett éppen nemzeties érzelmeket kebelében. A viták hevesek voltak. Az ellenzék mindenek előtt az elhunyt Nádasdy helyébe új nádor választását sürgette, s csak ennek megtörténte után mutatkozott hajlandónak a királyválasztás ügyét tárgyalni. A kormánypárt ellenben mindenek előtt valónak nyilatkoztatta a királyválasztást és koronázást, míg a nádorválasztást későbbre kívánta halasztani.

Ha hitelt adhatunk az egykorú Forgáchnak, a ki e gyűléseken jelen volt, Zrínyi titokban a nádorságra vágyott s alighanem a kormánypárt segélyével remélte, hogy elérheti, mert tüskén-bokron keresztül ezzel tart. Sőt erőszakos, szenvedélyes természetét meg nem tagadhatván, egyenesen azt tanácsolta, hogy «a rendek zúgását számba sem véve, meg kell koronázni a királyt; a korona kezénél van s ki merne valamit tenni ellene?» S ha merne?... Zrínyi talán már előre is némi kedvetlenséggel helyezte magát abba a szerepbe, a mint

erőhatalommal elnyomja csapatainak élén a szabad tanácskozást és az udvar irányában szerzett régi érdemeihez újakat fűz?... Az érdem pedig jutalommal jár. Volt alkalma tapasztalnia, — s ha a pesti hőstettért egyszerre Horvátország bánjává tették: hogy ne remélhette volna, hogy így az udvar befolyásával a nádori méltóságra is eljuthat. Ilyen nádor nem lehetett volna ellenére az udvarnak...

Zrínyi életének kitűnő megírója, Salamon Ferencz kétségbe vonja az egykorú Forgách tanúságának hitelét s ennek alapján nem tartja valószínűnek, hogy Zrínyi a nádorságra törekedett volna. Véleményének a belső valószínűség magyarázatával igyekszik erőt és nyomatékot kölcsönözni; azonban szem elől téveszti, hogy eme belső valószínűség épp úgy ellene szól, mint az írott tanúság. A mint mi adtuk elé Zrínyi pozsonyi szereplését, ez nemcsak hogy nem ellenkezik Zrínyi jellemével; sőt éppen jelleme követeli meg, hogy szereplését így tüntessük fel. Mert akár törekedett a nádorságra, akár nem: annyi bizonyos, hogy feltűnő magaviselete úgy az ünnepélyeken, mint a tanácskozásokban nem volt céltalan. S ha nagyravágásában e magas polczra szegezte is tekintetét, nem jut eszünkbe, hogy ezért elítéljük. A mit megrovunk benne, nem egyéb, mint az, hogy céljának elérésére nem azt az utat választotta, a melyet a nemzeti szellem és közhangulat követett. Különben ezt az egész ügyet elejthetjük, mert a mint a nádorválasztás ez alkalommal elmaradt s hosszú időre

elhalasztatott: Zrínyi életében is elvész minden nyoma ama törekvéseknek, melyeknek csak csiráját láttuk kifakadni Pozsonyban.

Azonban Zrínyi még sem távozott üres kezekkel zajos szereplése színteréről; a királyi ház érdekében kifejtett buzgalmaért nem maradt el a jutalom. Az országgyűlésen előterjesztett sérelmek között előkelő helyet foglaltak el a külföldi kapitányok ellenőrzés nélküli garázdálkodásai és az idegen hadak zsarolásai. A rendek tehát sürgősen kérték a királyt, hogy ne nevezzen ki többé idegen kapitányokat az országban, hanem bízza magyar kezekre a hadak gondját addig is, míg nádort választanának. Ferdinánd király kénytelen volt engedni e kívánnak s így történt, hogy a többek közt a dunántúli vidék főkapitányául régi kegyenczét, Zrínyit nevezte ki.

HATODIK FEJEZET.

Zrínyi elégedetlensége és elzárkozása Szigetvárba.

Miksa király tanácskozássra hívja az urakat Bécsbe : béke legyen-e vagy háború a törökkel? — Zrínyi a háború mellett szól, de leszavazzák. — Ingerülten távozik Bécsből, meghúzza magát otthon, neheztel a királyra s duzzog; a dolgok folyása sehogy sincs nyére; végre elégedetlensége kitör, kihívó módon lemond minden hivataláról s ujjat húz Miksával. — A török háború e közben megindul 1566-ban; Zrínyi kedvetlenül zárkozik Szigetvárba, miután a király s az események rákényszerítették.

I.

Ha legfőbb vágya nem teljesedett be, azért mégis elégedetlen térhetett haza Zrínyi a pozsonyi nagy napokról, a hol először eresztett féket fenhéjázó nagyralátásának. Új méltósága, a dunántúli kapitányság, nem volt csupán csak hiú cím: tetemes jövedelmekkel együtt kiterjedt hatalmat is adott kezébe. Szigetvár közvetlen birtoka mellett felügyelete alá kerültek most az ország eme fontos, szorongatott negyedének mind ama többi várai is, melyek az ország területével együtt az ő roppant kiterjedésű birtokait is védelmezték. Zsoldosai szaporítottak s tizenegy megye adójának java része az ő költségeinek fedezésére folyt be. Azonban a

hogy elmondtuk, ez csak ideális képe új helyzetének. S Zrínyinek csakhamar tapasztalnia kellett, hogy a való meghazudtolta az eszményt. A kifosz-

Miksa király.

tott, halálra nyomorgatott vidék az adókat nem szolgáltathatta be. A jelentősebb erősségeket nem adták Zrínyi kezére, hanem idegen kapitányok fel-

ügyeletére bízták, a kiknek dölyfe miatt lealáztatásoknak kellett magát kitennie. Aztán meg a bécsi hadi tanács is beavatkozott dolgaiba akadékoskodásaival s Zrínyi türelmét oly próbára tette, melyet ennek heves, indulatos valója meg nem állott.

Így történt, hogy Zrínyi éppen akkor, midőn vagyonosságának, hírnevének, tekintélyének és népszerűségének tetőpontjára jutott s feljogosítva érezhette magát rá, hogy nagyravágyásának szabadabb utat engedjen és tevékenységének megfelelő tért szerezzen: mindenütt csak idegenkedéssel, kellemtelenségekkel, bosszúsággal, sőt lealáztatásokkal találkozik. Minden ellene fordul; mintha csak hibáiért kellett volna lakolnia a magát oly vakmerően felküzdött oligarchának! E lakolás azonban rövid volt. Erőteli, ruganyos, daczos jellemét pillanatra megszállhatta ugyan az apathia, de tartósan nem uralkodhatott fölötte. Az elkeseredettség és méltatlankodás zsibbadt tétlenségéből neki csak egy lépésre volt szüksége, hogy a legelszántabb tettet hajtsa végre; azt a tettet, a mely egész életét homályba borította s nevének halhatatlanságot szerzett...

De térjünk az események rendjére.

Miksa király mindjárt atyja halála után felhívta a tekintélyesebb urakat Bécsbe, hogy tanácskozzanak a fölött: megtartassék-e a béke a törökkel, vagy háború intéztessék ellene? A meghívottak nagy számmal gyültek egybe. A többség a királlyal együtt a mellett volt, hogy az 1562-ben kötött békét tartsák fenn s hivatkoztak az eddigi nagyobb

hadjáratok sikertelenségére, az ország kimerült állapotára és az ellenség félelmetes erejére. Zrínyi merészen szembe szállt e véleménynyel s erősen hangoztatta a háború megindításának szükségességét. Minden érv, melylyel indítványát támogatta, visszhangot keltett az egész nemzetben s feltehetjük, hogy merész föllépését és szavait ez egyszer a közvélemény helyeslése kísérte. Azonban indítványa elvettetett s Zrínyi ezt személyes megbántásnak véve, méltatlankodva, bosszúsán hagyta oda a tanácskozást.

De ha Zrínyi csakugyan a közvélemény szószólója volt, nem lehetett rá semmi oka, hogy indítványának elvetése miatt magát sértve érezze. Azonban lehetett tán — s volt is bizonyára — éppen föllépésében, modorában valami olyas, hogy javaslatának visszautasítása személyére is hárult. Ha Zrínyi jellemét helyesen fogjuk föl, itt a király tanácsában is erőteljes, szenvedélyes és nyers módon léphetett fel s magaviselete sértővé is válhatott, a mennyiben az uralkodó ellen irányzottnak tűnhetett föl, a ki határozottan a béke föntartását javasolta. Az sem lehetetlen, hogy éppen a király volt az, a ki Zrínyit — rendre utasította. Ha csakugyan így történt a dolog, világossá válik előttünk Zrínyi kedvetlen, bosszús távozása Bécsből s egyzersmind kulcsát birjuk a Zrínyi és Miksa király közötti feszült viszony elmérgesedésének.

Tény az, hogy Miksa király soha sem szívelhette Zrínyit, sőt ellene «haraggal és gyűlölettel viseltette», a mint az egykorú Forgách följegyezve ránk

hagyta. Nehezen csatlakozunk, ha e «harag és gyűlölet» keletkezését e tanácskozás idejére tesszük; hiszen eladdig nem igen lehetett Miksának kifogása Zrínyi ellen, a ki a pozsonyi országgyűlésen még oly túlságos buzgalommal küzdött éppen Miksa megválasztása mellett. Lehet különben, hogy személyes ellenszenvvel is viseltetett iránta nyers szenvedélyessége és fenhéjazó nagyravágyása miatt s multját sem tekintette oly enyhe szemmel, mint atyja, az elhunyt király.

Zrínyi tehát kedveszegetten tért haza a bécsi tanácskozásokról s magával vitte képzelt vagy valószínűs lealáztatásának lelke mélyébe fűrődött nyílát. S mit talál itthon? újabb meg újabb kellemetlenségeket, melyek csaknem rohamosan követik egymást s tetézik forrongó bosszúságát. Majd lealázásoknak teszik ki őt, az ország tárnokmesterét, az idegen várkapitányokkal szemben, midőn mint a dunántúli vidék főkapitánya tisztét akarja teljesíteni; majd a hadi tanács biztosai látogatják meg Szigetvárott s akadékoskodnak tett intézkedéseiben, s mintha mindez elég nem lenne még arra, hogy a császári hadszervezetet fenekestül megutálja és gyűlölje, közben azt a hírt kapta Horvátországból, hogy Auersperg császári tábornok hanyagsága miatt az Unna folyón túl fekvő két utolsó várát, Krupát és Novit is elfoglalta a török...

Képzeljük magunkat Zrínyi helyzetébe s valóban nem lephet meg bennünket, ha az utóbbi idők minden keserűsége szívére tódult s minden megfontolás és habozás nélkül tette azt, a mit megbán-

tott, fellobbanó és érzékeny természete az első pillanatban mintegy ráerőszakolt. Követeket küld a királyhoz Bécsbe s daczosan és kiméletlenül adja tudtára, hogy minden közhivataláról lemond s ezentúl mint magáncMBER óhajt élni.

II.

A hogy az egykorú Forgách elbeszéli a dolgokat, Miksa épen Németországba készült, midőn Zrínyi emberei fölkeresték. Megértvén Zrínyi szándékát, haragra gerjedett, széttépte a lemondó levelet s fenyegetések közt adta tudtokra a követeknek, hogy: Zrínyi várjon, míg ő Németországból visszatér; addig meg sem hallgatja kérését.

Ha Zrínyi csak azért dörzsölte ily feltűnő módon a király orra alá a lemondást, hogy boszantsa vele, s hogy megmutassa neki, hogy vele is mer dacolni: akkor czélt ért. De meg vagyunk győződve felőle, hogy Zrínyi az első pillanatban komolyan vette a lemondást, ha később meg is bánhatta. Elismerjük, hogy az utóbbi két év alatt minden ellene fordult, s elég oka volt rá, hogy kedvét veszítse a nyilvános szerepléstől. De miért gerjesztette föl annyira e lemondás Miksa haragját? — Ha Zrínyi csakugyan nem volt inye szerinti ember, inkább örülnie kellett volna, hogy így szép szerével szabadulhat tőle; fogta volna szaván! Vagy keresztül látott Zrínyi lelkén és sértette királyi méltóságát az a durva, kihívó dacz, melylyel atyja

kedvenceze lemondását mintegy szemébe vágta? Ezért lépett föl irányában oly ingerülten és keményen? Lehet. Azonban alighanem volt még egy más körülmény is, a mely a király haragját Zrínyi fejére vonta — és méltán. Ebben igaza van s hő-sünk ez oldalról kétes színben áll előttünk.

Az utóbbi (1565) év alatt, míg Zrínyi magán-ügyeivel és sérelmeivel volt főképen elfoglalva, az ország politikai egén fenyegető felhők tornyosultak, melyek nagy zivatart jósoltak. 1564-ben elhatározták ugyan Bécsben, a mint láttuk, hogy a béke mellett maradnak; de az események — legnagyobb részt éppen a bécsi politika félszezsége miatt — úgy alakultak, hogy a háború soha sem volt valószínűbb, mint most. A mind sűrűbben szállongó hírek növelték e félelmetes sejtelmet, mely csakhamar teljes bizonyosságra vált. Zrínyi maga is több török kémét fogatott el még 1565-ben, a kik erre vallottak; de mindennél jobban megerősítette a háborús híreket a szultán ama rendelete, mely-nél fogva megtiltotta magyarországi keresztény jobbágyainak, hogy ezentúl ne merészeljenek két-felé adózni.

Zrínyi tehát meg volt győződve a háború bizonyosságáról; azt is tudta, hogy ha csakugyan kitör, az első támadás Szigetvár ellen fog intéztetni.* És Zrínyi mindezeket tudva küldi fel Miksához lemon-

* Erre mutattak a törököknek Szigetvár kézrekerítésére tett számos kísérletei az utóbbi évek alatt; ezt tanúsította az a körülmény, hogy a békealkudozásoknál Szigetvár birását úgy emlegette a török, mint rá nézve a béke egyik főfeltételét. Azután meg ez

dását! Tehát éppen akkor, midőn katonai multja, a királyi tanácsban nyilvánított véleménye az ország üdve s egyéni érdekei is sürgősen követelik, hogy helyt álljon. Aligha csalatkozunk, ha azt állítjuk, hogy Miksa haragját épp ezek a körülmények költötték fel s fokozták egész a szenvedélyességig. Nem vádolhatta-e Zrínyit azzal, hogy béke idején nagy mohósággal s csaknem erőszakos nagyra-
vágyással hajhászsa a kitüntetések s ime a háború küszöbén, midőn a fergeteg nagyobb düh-
vel készül kitörni, mint valaha, visszavonul, meg-
vonja karját az ország szolgálatától s csupán féltett magánbirtokainak őrzőjévé szegődik.

És micsoda okát adhatta visszavonulásának Zrínyi? — Mondhatta, hogy a szigetvári kapitányságra szóló szerződése, a kikötött három év elteltével, lejárt s így nem köteles azt tovább viselni; annival inkább, mivel nemcsak hogy a kellő számú őrséget meg nem adták neki, hanem még a meglevőt is felényire alászállították. Felhozhatta, hogy hatásköre a dunántúli kapitányságban is meg van bénítva s nem is egyéb az terhes czímnél, melynek viselése miatt csak lealáztatásoknak teszi ki magát is, tárnoki méltóságát is, melyet a nemzet s az elhunyt király kegyei ruháztak rá. Hivatkozhatott hadi érdemeire, vitézi hírnevére, melyek feljogosítanak rá, hogy magának nagyobb és függetlenebb hatáskört követelhessen s háború esetén

az erősség volt most már az egyetlen, a mely a szultán bécsi útjában akadékoskodott. És e föltevéseket az elfogott török kémek is mind megerősítették.

ne zárja el magát — a mint Miksa követeli! — egy végvárba, melyet más alsóbbrendű vitéz is csak úgy megvédhet, mint ő...

Mindeme szemrehányások és mentegetődzések, kifogások és hivatkozások nem bírnak több értékkel az ürügykeresésnél. Bármilyen hangzatosak és tetszetősek legyenek is, telve vannak belső ellentmondásokkal s nem palástolhatják el Zrínyi személyes sérelmét, elégedetlenkedését és daczolását a királylyal.

E daczolásnak nemsokára egy újabb megerősítő jelét is adta. Midőn ugyanis Miksa Augsburgba indult, hogy a német birodalmi rendektől segílyt sürgessen, kíséretében az osztrák és cseh nemes ifjakon kívül néhány száz magyar levontét is óhajtott magával vinni. A többek közt felszólította Zrínyit is (talán, hogy a királyi kegy eme nyilvánítása által enyhítse a Zrínyinek adott válasz keménységét), hogy küldje fel idősb fiát a kiszemelt csapat vezéreül. Zrínyi azonban kereken megtagadja a király kérését, mi — Forgách szerint — «anyyira indulatba hozta Miksát, hogy egyetlen magyart sem vitt magával németországi útjára».

Ez az utolsó adat, a mely Zrínyinek a királyhoz való viszonyára világosságot vet s ez az adat a viszony feszültségét a legmagasb fokon mutatja.

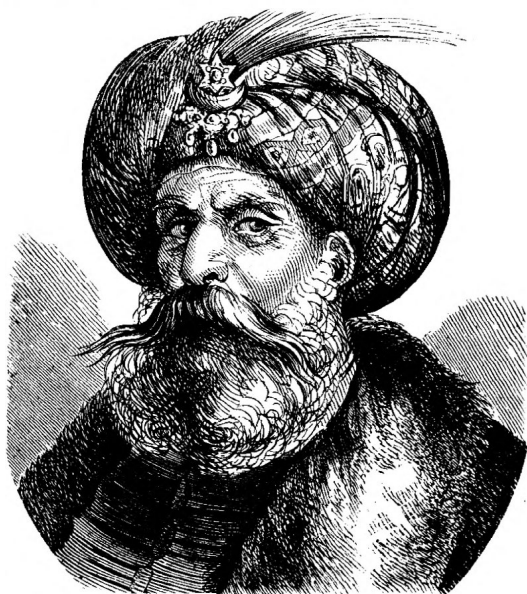
Az 1566-dik év már egészen a meginduló háborúé. Országos dolgok lépnek előtérbe, minden figyelmet, gondot és tevékenységet magukra irányoznak s aligha csalódunk, ha kétségbe vonjuk, hogy Zrínyi függőben levő lemondását s meghasonlását a király-

lyal elsimította volna. Ez év tavaszán fenn volt ugyan Bécsben, azt tudjuk, s lehet, hogy épp ez ügyben járt a királynál; de útjának eredményéről nincs tudomásunk. Csak az bizonyos, hogy a midőn a háború kitör: Zrínyit a legfeszesebb, legkellemetlenebb helyzetben, teljes bizonytalanságban és elszigeteltségben találjuk Szigetvárott. «A király gyűlölete és parancsszava kényszeríti őt méltóságai és a szigetvári kapitányság megtartására»: * de ő azért feloldottnak érzi magát minden kötelezettségei alól. Visszavonul a magánéletbe; de már csak terjedelmes birtokai sem engedik meg, hogy a háborút mint magánember nézze végig. Benn marad tehát Szigetvárban. De azért maradt-e, mivel Miksa kényszerítette rá? Aligha. Ide vonult, mert önnön érdekei úgy kívánták s ki lévén zárva az általános hadvezetésből, nem remélhette, hogy Szigetvár és környéke különben kellő figyelemben fognak részesülni. Innen nézte, még pedig jogos keserőséggel, a pozsonyi rendek hangos sérelmi vitáját, mely a nemzet gyors és hathatós hadrakészülését csaknem megghiusította. Innen kísért bosszús figyelemmel a német hadvezetést, a mely nagy garral látott ugyan munkához, mint mindig; de most sem ígérkezett jobbnak kudarczokat termő elődeinél. Innen látta megindulni a háború előjátékát Palota és Veszprém alatt s érezte szelét annak a zivatarnak, melyet a Konstantinápolyból már útnak indult vén szultán hadai hoztak a magyar határok felé. A vasketreczbe zárt oroszlán.

* Forgách F. szavai.

III.

Zrínyi nem állott összeköttetésben az országos hadvezetéssel. Sőt azt a segílyt is, melyet utóbb a győri és muraközi táborból felajánlottak számára,

II. Szulejmán.

visszautasította, mivel nem voltak kedve szerint valók s megkezdte Szigetvár előkészítését a válságos napokra saját erejéből, saját felelősségére. S midőn bizonyossá lett benne, hogy Szolimán emez új és utolsó hadjáratának első czélpontja

Zrínyi Miklós.

Szigetvár lesz: valami csábítóan lélekemelő hatást tehetett a mellőzött, lealázott, elkésérített hősre az a tudat, hogy ő, a magános úr, saját emberségéből fog életre-halálra szembeszállani a törökök leg-hatalmasabb uralkodójával s akár a győzelem, akár a martírság koszorújával homlokán torkukra for-raszthatja ellenfeleinek és irigyeinek mindama bán-talmakat, melyekkel büszke lelkén oly mély sebe-ket vágta! Zrínyi lelki állapotából, melyet fentebb vázoltunk, emez elhatározás a legtermészetesebb módon következik.

Zrínyi bezárkozását Szigetvárba és szembeszállá-sát az óriási török erővel történetíróink úgy szok-ták feltüntetni, mint a honfiúi önzetlenség és ön-feláldozás magasztos példáját. Szerepet cseréltek az éposz-költővel. Ha az eseményeket és hősünk jel-lemét közelebbről vesszük szemügyre, le kell mon-danunk e felfogásról. Zrínyi egész életén át az az ember volt, a kit minden tettében a leghatározot-tabban megjelölt egyéni és önző motivumok vezet-tek s így már magában véve is nagy következetlen-ség eme végső tettének indító okait másban keres-nünk, a míg a fentebbi okok is rá vezetnek a dolog nyitjára. Pedig rávezetnek. Az igaz, hogy hősi halála így sokat fog veszteni ama glóriából, mely-lyel későbbi idők kegyelelte ékesítette föl; de e vesz-teséget föléri a nyereség: képe így természetesebb, és igazabb...

Fölmentve érzem magam az alól, hogy az 1566-ik évi hadjárat leírását befoglaljam emez életrajz szűk keretébe. Még Szigetvár ostromát illetőleg sem

ereszkedhetem a részletekbe, bármily csábító is régibb történetíróink példája, a kik ez alkalommal mindannyiszor kedvtelve vették kölcsönbe a költő tollát s a bús hazafi túláradó lelkesülését. Rám nézve, a ki nem egy egész kor, hanem csak egy életnek rajzát írom, fontosabb az egyéni cselekedetek indító okainak földerítése s következményeinek bírálata, mint az események hosszú láncolatának szemenként való lefejtése.

... A háború előjátékát, a mint említettem is már, 1566 tavaszán megkezdtek a magyarországi török basák, de nem sok szerencsével. Ali budai beglerbég veresége Palota alatt s Veszprémnek könnyű szerrel történt visszafoglalása a magyarban serkentette, a törökben lohasztotta a harci kedvet és jó reménységet.

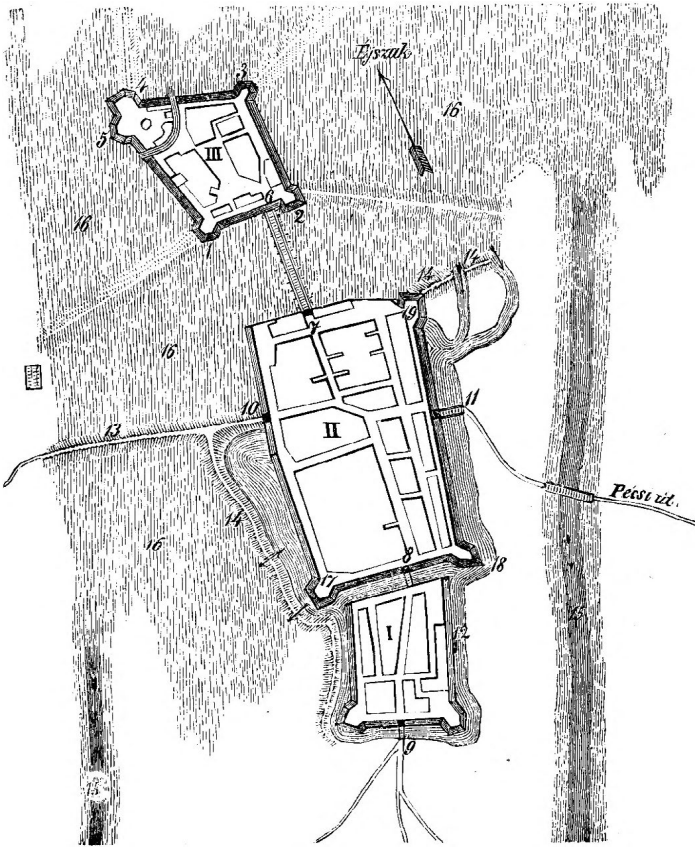
A hadi készülétek is nagyban folytak ezalatt s június végével három táborban mintegy száz-czernyi keresztyén had állott harczra készen. A fő-sereg egymaga Győr alatt 60,000 harczost tett ki s nem megvetendő erőt gyűjtött össze Károly főherczeg a Muraközben és Svendi Lázár Kassa körül. De ez a tekintélyes haderő tétlenül vesztegelt, irtózott a támadó fellépéstől s főczélja nem is Magyarország védelme volt, hanem Bécsnek biztosítása és a német birodalom fedezése.

Szoliman pedig az aggság terhével vállain, de lelkében a hódítás vágyának erősen lobogó tüzével még május 1-én megindult Konstantinápolyból. Útjában nem vesztegelt hosszabb ideig sehol s már június 27-én Zimonyban volt, július 19-én átlépte

a Drávát s egyenesen Siklós felé tartva Harkánynál ütött táborn. A nehéz ostromágyúkat innen azonnal Szigetvár alá szállíttatta.

Zrínyi tisztán és világosan láthatta helyzetét és sorsát. S ha talán a tavasszal még, midőn elhatározta, hogy Szigetvárba zárkozik, nem látta is oly nagyra a veszélyt, a milyenné az feje fölött összetornyosult, legalább nem lepte meg az készületlenül.

Szigetvár alig tarthatott igényt a «vár» elnevezésre. Egyike volt ama «castellum»-oknak vagy «földvár»-aknak, a milyenek építésére a XVI. században a szükség tanította a magyarokat. Kő vagy téglá helyett szilárd és nagy földtöltések szolgáltak falakul és bástyácul, melyek alatt vízzel telt árkok húzódtak. Szigetvárnak legnagyobb ereje az árkokon túl elterülő mocsár vala, mely a várat átgázolhatlan tóként övezte körül. Hozzáfért a várhoz csak a kapukhoz vezető hídon vagy töltésen lehetett. A vár ilyenén megerősítését még Török Bálint, annak egykori birtokosa kezdte meg; de az azóta eltelt 40 év alatt az erősség tetemesen gyarapodott. A törökök pusztításai elől menekülő vidéki lakosság tömegesen tódult e biztos szigetre s a vár aljában egy városnak vetette meg alapját, a mely a váréhoz hasonló falakkal, töltésekkel és bástyákkal erősített meg. Emez ó-város mellett Szigetvár legutóbbi dicsőséges védelme után (1556-ban, fentebb szó volt róla) amattól délre még egy új város is keletkezett, a mely azonban már egyszerűen, csupán faképités által volt védve. «Szigetvár tehát valóságos

Szigetvár alaprajza.

erődlánczolat volt egy terjedelmes tó közepén, melyről azt tartották, hogy a míg a tóban elég a víz, nem félthetik a várat, s ha falai mind lerontatnának is, daczolhat az ellenséggel.»

Zrínyi a cselekvés embere volt s ama pillanat óta, midőn nagyratörésében megakasztva, büszkeségében megsértve s királyától megalázva elhatározta, hogy Szigetvárba zárkozik, minden gondját e hely ellátására fordította. Ha a kormány nem is segítette, elegendő hatalommal és vagyonnal birt ő

Zrínyi és vezérei esküje.

maga is, hogy saját erejéből megfeleljen föladatának. Minden szükségessel teljesen ellátta a várat s a miben hiányt látott, nem volt egyéb, mint a fegyvert forgató kéz. Azonban daczában visszautasította még azt a segítséget is, a melylyel kínálták; így legalább mindent saját magának köszönhetett s nem is szállhatta meg csüggedés, ha vitézeinek során

végig tekintett. A fegyverfogható polgárokat is beleszámítva 2500-an lehettek a harczosok; de ez aztán oly kitünő, válogatott, edzett bajnoki csapat volt, melylyel csodákat lehetett művelni!

Midőn Zrínyi teljes bizonyosságot szerzett a felől, hogy a török had útban van Szigetvár alá: összegyűjtötte katonáit a vár udvarán s itt ünnepiesen, kölcsönös esküvel fogadták, hogy együtt élnek, halnak, soha egymást el nem hagyják, hanem jó és balszerencsében hűségesen osztaoznának. Zrínyi, miután halála esetére a várparancsnokságban rokonát, Alapi Gáspárt, utódává nevezte ki s felolvasztatta a hadi törvényeket, megszűnt a külvilágé lenni, hanem lett a bátrak eme kis csapatában, melynek élére a végzet állította, életnek és halálnak korlátlan ura s épen egyéni elkeseredettségében és daczos küzdelmében hű képviselője oly sokat gyötört, sértett és gyalázott, de küzdelem után sovárgó nemzetének! *

* Eme «híres» eskütevési jelenetnek, melyet történetíróink egyéni ízlésük szerint felékesítve s Zrínyi lelkesítő beszédével megtoldva szoktak közölni, én csak magvát tartottam meg; annyit, a mennyi hasonló alhalmaknál a dolog természetéből foly. A jelenet kiszínezését, drámaivá tételét olvasóimra bízom. Egy kis képzelőtehetséggel történetíróink segítsége nélkül is megtehetik s a kép, melyet így alkotnak maguknak, épp oly joggal tarthat igényt a hitelességre, mint mestereiké.

Szigetvár ostroma és Zrínyi halála.

Szigetvár ostroma. — Az utolsó kirohanás és Zrínyi halála. —
Testét eltemetteti, fejét a győri keresztény táborba küldi a török,
hol nagy halotti pompával adóznak emlékének.

I.

Zrínyi életének cseményeit elbeszéltük, tetteinek történeti és lélektani magyarázatát lelkiismeretesen és gonddal szőttük egész addig, míg Szigetvár kapui be nem záródtak s mögöttük az ünnepies eskü szava el nem hangzott. Az elhatározásra következtetett a tett. S bármelyek voltak is a személyes indító okok és külső körülmények, melyek hősünket arra birták, hogy e várba zárkózzék s kihívó daczosan szembe szálljon a világnak akkor legrettegettebb hadseregével: e magyarázatok szava mostantól kezdve elnémul, mert azokra, a mik ezután következtek, a mindennapi élet mértékét nem alkalmazhatjuk.

Nagy s hosszantartató veszélyek, midőn az ember folyton-folyvást farkasszemmet néz a halállal s léte és nem-léte fölött szüntelenül fenyegető, de kiszámíthatlan pillanatok döntenek, lényegesen át-

alakítanak minden jellemet. Ezért épp oly helytelen volna a lélek eme rendkívüli állapota után megítélni az egész jellemet, egy teljes élet lefolyását, mint a mily lehetetlen a mindennapi ember tetteiből megjósolni azt, hogy miképen fogja magát viselni a végső veszedelem idején.

Még bonyolódottabbá lesz a dolog, ha nem az egyes ember saját magáért, hanem testületek, szövetségek, egy-egy város, egy-egy hadsapat áll s daczol a közös veszedelemmel hosszú időn át. Míg a veszedelem közös érzete minden egyesnek erejét, megfeszített küszködését a legvégső határig fokozza (mely küzdelemben épp annyi része van az állati ösztön ellenállhatatlanságának, mint a földi port levetkezett rajongásnak): addig másfelől az indulatok árjának csillapultával, sőt a halál révén is valami megnevezhetetlen kéjes érzéssel tölti el lelkét az a tudat, hogy a mit tett, százakért tette, a mit szenvedett, százak részvéte enyhíti, a mit kivívott, a sikert, százak áldása és hálája növeli. Egyénisége észrevétlenül olvad be az összeségbe.

Ezek a lelkesülés perczei; ez a végveszedelem ihlete! Megfoghatatlan, csodálatos, regeszerű az előtt, a ki a veszélytől távol, föl nem zavart, nyugodt lélekkel a hír szárnyán, a hagyomány kegyeltes ajándokából vagy a történelem évlapjaiból szerez felőle tudomást. De eme lelkesültség csak addig tart, míg maga a veszély, s az ennek nyomása alól megszabadult egyén a vész multával lesz megint az, a mi volt: a mindennapi élet embere, annak ezerféle apró s nagy bajaival, önzésével,

agyarkodásaival és szenvedélyeivel. Ezért van, hogy azok, a kik az ihletett küzdelem közben lesznek áldozataivá végzetüknek, mint eszményi alakok, hősök, martirok szállanak át az utókor emlékeztére; míg azok, a kik amazokénál sokkal nagyobb veszedelmet, sokkal nagyobb áldozatok árán legyőzve diadalmaskodtak, elvesztik a dicsőség fényét, mely homlokukat a válság alatt körítette, mihelyt visszatérnek a közönséges életbe s tanúsítani kénytelenek, hogy ők is csak emberek, oly gyöngé, gyarló halandók, mint azok, a kiknek bámulatát csak az imént annyira lebilincseltek.

Ez a hősök és martirok legendáinak eredete s ha elmondtuk, nem arra czéloztunk vele, hogy Zrínyi és hős társai küzdelmének dicsőségét kisebbsítsük. Csupán útmutatóul szolgáljon arra nézve, hogy mily szempontból kell tettüket megítélnünk, ha a helyes útról letérni nem akarunk s legyen kulcsunk ama tünemény nyitjának fölzárására, hogy az utókor miért törődött oly keveset az igazi Zrínyivel, miért tudott oly keveset élete folyásáról s miért vallotta magáénak kizárólag csak a hőst, mi alatt az emberről teljesen megfeledkezett!

II.

Szigetvár és Zrínyi hős csapata már augusztus első napjaiban körül volt véve a roppant török sereg által, melyet maga Szulejmán szultán vezetett. Mindjárt a megszállás elején feltűnő volt az a

mohó sietség, melylyel az ostromhoz fogtak s a hogy azt folytatták szüntelenül-szakadatlanul, nem ernyedő kitartással. Látható volt, hogy a török seregnek távolabbi céljai is voltak, melyek sürgettek, hogy Szigetvár falai alatt sok időt ne vesztegessenek. Az agg szultán bágyadt szemei előtt a büszke Bécsnek képe lebegett.

Alig fogták körül augusztus 7-én a várat egész terjedelmében, azonnal megkezdték az újváros lövetését. Zrínyi teljes három napig tartotta eme helyet; negyed napra, be nem várván az ostromot, felgyújtotta az egész újvárost, az őrséggel együtt az ó-városba vonult, s lerontatta azt a hídat, mely az ó- és az újváros közötti mély vízárkon vezetett keresztül.

A törökök most teljes erővel neki fogtak az ó-város lövetésének s e mellett arra fordították főigyekezetüket, hogy az ó-város nyugati kapujából kivezető nagy földtöltést (mely az Almás vizét tartóztatta fel s az egész várost körülövező mocsárrá változtatta) átvághassák.

Augusztus 15-dikén az ó-város ostromának ötödik napján készültek e merész válllathoz. Zrínyinek ezt minden áron meg kellett akadályoznia. Egy szerencsés kirohanás által sikerült is ez, de az ó-város elestét azért föl nem tartóztathatta. A török ágyúk aug. 19-éig nagy réseket törtek már a falakon s a gyalogság ostromra készült.

Zrínyi maga a várba vonult s jeles hadnagya, Székcsői Máté vezérlete alatt 600 embert hagyott az ó-város védelmére. A cél aligha volt az ó-város

megtartása, mert ez megrongált állapotában lehetetlen volt; hanem csupán annyi, hogy időt nyerjenek s az ostromlóknak minél több veszteséget okozzanak. A hatszáz magyar vitéz reggeltől estig daczolt a roppant török sereggel; de a védelmezők ereje a csaknem ember fölötti munkában végre is lankadni kezdett. Az est is beköszöntött s az ostromló sereg még mindig nem engedett neki nyugtot: az elhaltak, sebesültek, a kifáradtak helyébe új meg új hadak özönlöttek a falakra. Az ó-város kifáradt, megtizedelt őrsége ekkor megkezdte a visszavonulást. Egy részük el is érte még a várat, de a többiek körül fogatván, egytől-egyig elhullottak. Zrínyi háromszáz vitézét, több jeles hadnagyát, magát Székcsői Mátét is elvesztette. A törökök vesztesége tízszer annyi volt; csak a janicsárok s más rendes katonák közül háromezer hullott el. Ez történt augusztus 19-én.

Az ó-város eleste után magát a várat sem lehetett többé hosszú ideig tartani. Ezért Zrínyi idejében futárt küldött a királyhoz segedelemért. A futár át is vergődött a törökök ostromövéen s Óvárnál a király elé jutván, átadta Zrínyi üzenetét. Az ekkor fegyverben állt keresztény had, a mint már említettük, többet tett százezernél; oly erő, melylyel bizvást támadólag lehetett volna fellépni. Vannak rá adataink, hogy Miksa király hajlandó is lett volna erre s hogy a magyar urak is támogatták hajlandóságát; de tette nem került a sor. Hogy Zrínyi kapott-e választ, biztatást Miksától, vagy a keresztény hadak vezérétől, nem tudjuk; de alig

tehetjük fel, hogy a várba bejuthatott volna a hívívő, különösen most, midőn a türelmetlenkedő s a királyi hadak támadásától is tartó szultán fokozott hévvel sietteté az ostromot.

A törökök mind a négy oldalról elkezdték lövetni a várat. Augusztus 26-dikán, tehát az ó-város oda-

Szolimán rohama Szigetvár ellen.

hagyása után egy héttel az egyik bástya már anynyira meg volt rongálva, hogy rohamot intéztek. A várbeliek visszaverték ezt a rohamot. Negyednapra, augusztus 29-dikén, ismételték a támadást. A török tábor egész ünnepies színt öltött, maga az agg szultán is előhozatta harci díszlovát s megjelent janicsárai előtt, kiket ma a janicsáraga sze-

mélyesen vezetett ostromra. A nagy erőfeszítés, a szokatlan pompa mind azt árulták el, hogy bizton számítottak e napon a vár elestére. Csalatkozniok kellett. E nap szerencsétlenségek, kudarczok napja volt rájuk nézve. Mindjárt a roham kezdetén elesett az ostrommunkálatok fővezetője, Aliportug aga; a janicsárok kénytelenek voltak megfutamodni s agájukat is foglyul hagyták a keresztények kezében. Hiában következett támadásra támadás; mindannyiszor visszaverték őket. És felzengett a várban a hozsánna, kigyúltak az örömtüzek a várfokán s a halál révén ünnepet ült a dicsőség csapata. De ki gondolt volna közöttük a halálra! Nem érkezett-e a diadal mámorában repeső lelkükbe az az édes reménység, hogy a király felmentő serege idejekorán segedelműkre érkezik. Hátha...

Az ostrom folyamáról augusztus 29-től szeptember 4-ig nem adnak tudósítást krónikáink. Hiba volna azonban ezt a hiányt arra magyarázni, hogy a fegyverek ezalatt pihentek. Zrínyinek elég munkát adott a megrongált falak kijavítása; míg a török, ágyúzásainak sikertelenségét látván, aknázáshoz fogott. Mindkét dolog nemcsak munkába, hanem harci küzdelembe is került. A törököknek sikerül is az úgynevezett Hegybástya aláaknázása, mit a várbeliek sehogy sem akadályozhattak meg. Ezt az aknát szeptember 5-dikén robbantották föl s hatása felülmulta várakozásukat. A közelben fekvő gyúlékony anyagok tüzet fogtak, a nagy szélben a tűz hirtelen pusztítva tovább harapózott s nem telt sok

időbe, hogy az egész vár lángban állott, melynek oltását megkísérteni hiú munka lett volna.

Ez jeladás volt az általános rohamra.

A janicsárok egyszerre három oldalról törtek a falakra. Az egyik bástyánál Zrínyi maga vezeti a védelmet s visszanyomja a betolakodókat. De a török katona is páratlan vitéz; minden rohamon megverték eddig s mégis mintha csak minden újabb támadásnál nőttön-nőtt volna bátorsága és haláltmegvető elszántsága! Érezte mind a két fél, hogy ez a nap dönt sorsa felett s minden erejét összeszedte. Végre is a törökök győztek s Zrínyi kénytelen volt megmaradt embereivel együtt utolsó menedékhelyükre, a belső várba vonulni.

Szulejmán szultán aligha volt élő tanúja eme döntő nap eseményeinek, mivel — a mint az egykorú adatok egybevetéséből következtetnünk lehet — már szeptember 4-én meghalt.

Tudjuk, hogy halálát titokban tartották s most már annál nagyobb sietséggel iparkodtak az ostromot befejezni.

Már csak a belső vár volt hátra. E belső vár nem volt külön erősség; falai folytatását tették a külső vár falainak, melyek itt éles szögben érvén össze, Szigetvárnak legerősebb részét alkották. Kettős bástya és mély árok védte. De a külső vár felé néző oldala gyöngé volt; falául a lakóházak falai szolgáltak. E részről tehát nem állhatott sokáig ellen az ágyútűznek. E belső vár nem is volt ellátva a szükségesekkel; az őrség éleltára, kemenczéi, konyhája, pinczéje az elhamvasztott külső várban

voltak. Szigetvár tehát veszve volt, s a remény utolsó csillámának is el kellett tűnnie, a mi a vár megtartását illette. A vitéz őrség ha küzdött még, nem is a vár védelméért küzdött többé; hanem harczolt kötelességből és lelkesületségből. Védte magát, övéit, mindnyájuk életét s védte ennek a talpalatnyi területnek képében a szorongatott haza szent földjét; szóval a lét és nem-lét tusáját küzdötte, a mely egyfelől aczéllá edzi a görcsfogott izmokat, másfelől eszményi régiókba emeli a kétségbeesett lelket.

A törököknek első dolguk volt, hogy eloltsák a tüzet a külső várban. Miután ez sikerült, szept. 7-én a hamvadó üszkök közül már kora hajnalban elkezdtek zápor módjára szórni gyújtó nyilaikat a belső vár tetőire. Csakhamar lángban állott a kis őrsereg emez utolsó menedékhelye is.

Három út volt előttük: a gyáva tehetetlenségé, a gyalázaté és a halhatatlanságé. Vagy benn égnék, vagy megadják magukat, vagy kiütnek s harczolva jutnak el a nemzet pantheonjába. Nem lehetett nehéz a választás: nem volt köztük egy sem, a ki szívvel-lélekkel ne szánta volna magát az utolsó sora. Zrínyi összehordatta drágaságait az udvarra s átadta a tűznek. Azután ünnepi ruhát öltött s kilépett vitézei közé, a kik az udvaron várták. Itt esküdtek egymásnak öt héttel ezelőtt örök hűséget és összetartást. A mit akkor fogadtak, megtartották emberül: tanuskodtak róla az élők, elhullottak egyaránt. Zrínyi a megindulás, vitézi büszkeség és felmagasztosultság utolsó szózatát intézi baj-

nok társaihoz s ezután megdördül az utolsó ágyú Szigetvár kapujában. Bucsúszó a földi kedvesekhez, beköszöntő a halhatatlanságra, halál és pusztulás az ádáz ellenségnek...

Ott küzdöttek a «holtak hídján»; a küzdelem rövid volt. Zrínyi első az ő derék csapatja élén és első az áldozatok között. Egy golyó melle jobb

Zrínyi Miklós kirohanása.

oldalán találja; összeroskad, de öldöklő szablyája még nem hull ki kezéből. Egy második golyó éri homlokát s a hős nem az életé többé. Bajtársai ott viaskodnak még körülötte, elhullanak egytől-egyig s holttestükkel földik urok és vezérük féltett, drága tetemét. Így szálltak át a hősök a

nemzeti legenda fényes csarnokába, így lett Szigetvár, a füstölgő romhalom erős várává a magyar hadi dicsőségnak.

III.

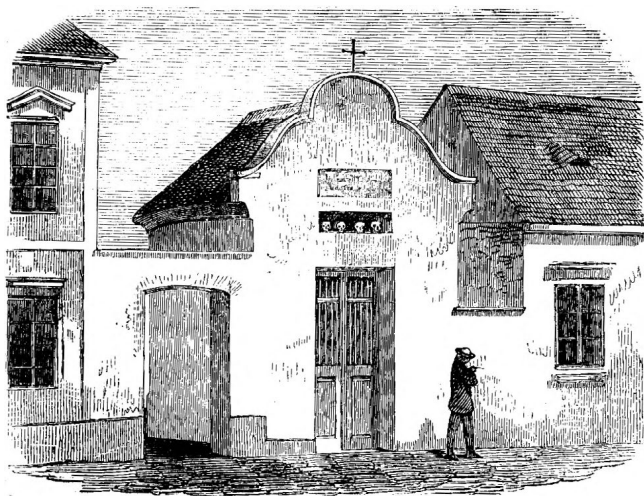
Zrínyi holttestét a törökök magasra emelve vitték táborukba s krónikáink szerint azon az ágyúntették ki közszemlére, melyet Eszéknél vettek el Katzianertől, a kinek meggyilkoltatásaért a török mindig neheztelt Zrínyire. Teste törzsökét másnap átadták a földnek, fejét pedig a nagyvezér szept. 9-én vörös selyemkendőbe varrva elküldte öcscsének, a budai pasának; ez viszont egy magyar paraszttal Győrbe, az ottani keresztény sereg fővezéréhez, Salm grófhhoz juttatta.

Szeptember 14-én, tehát egy héttel a hős halála után a győri táborban nagy pompával tartották meg a temetést. Zrínyi fejét díszes halotti kocsiba zárták, mely fekete bársonnyal volt bevonva s nagy fehér kereszttel ékesítve. A kocsit ezernél több huszár kísérte széles csatarendben; a huszárok után nehéz ágyukat vontattak s ezekre a többi katonaság ezrei következtek. A hivalkodó pompa nagy volt. Hajh, hogy azt a csonka tetemet, melynek e pompa szólott, örökre elnémította a halál...!

Zrínyi fejét e tábori díszmenetel után a győri templomba kísérték, a hol ideiglenesen elhelyeztették. A törökök eltávozása után az elhunyt hős veje, Batthyány Boldizsár Csáktornyába szállíttatta

s a családi vár szomszédságában, Szent-Ilonán tet-
ték a család új sírboltjába első neje, Frangepán
Katalin mellé.

A győri keresztény tábort méltán sujtotta az
egész nemzet bosszús vádja hivalkodó tétlensé-
geért. Nemcsak hogy meg nem kísérelték Sziget-

Zrínyi-kápolna Szigetvárt.

vár fölmentését, hanem annak eleste után sem
mozdultak a visszavonuló török had nyugtalaní-
tására. Szulejmán haláláról nem birhattak tudo-
mással az igaz, a mint hogy magában a török tá-
borban is titkul őriztetett az; de azt nagyon is
jól tudták, hogy a vár hosszú vívásában az ost-
romlók java része odaveszett s az élők erkölcsi-

leg teljesen meg voltak verve. Ha egyéb nem, legalább a könnyű győzelem reménye lobbant-hatta volna fel harczi kedvüket! De nem; a mily nagy volt megátalkodott restségük, oly nagy volt gondatlanságuk. Azt sem tudták, hogy a török sereg Szigetvár bevétele után hol van, merre jár s hova szándékozik! Így a nagyvezér háborítatlanul újból megerősíthette Szigetvárat s miután a teljesen kiélt vidéken a hadsereg szükségét kezdett szenvedni, szeptember 16-án szép csendesen átkelt a Dráván s elhagyta az országot.

A győri tábor pedig együtt maradt október közepéig s miután az általa támasztott tűzvész következtében Győr városa csaknem egészen hamuvá lett — Veranchichcsal szólva — «nagy szégyennel, pirult orczával, miután egy törököt sem láttának, mert nem merének a törökre menni, visszatérének feleségökhöz».

Zrinyi Miklós alakja.

Nem érzem magam hivatottnak arra, hogy Szigetvár ostromának és védelmének hadtani elemzésébe bocsájtkozzam. De ha szándékomban lenne is, alig tehetném, mivel erről az eseményről az egykorú följegyzésekben kevés az oly adat, a melyre biztosan építhetnők következtetéseinket. Különösen Szigetvár védelmét illetőleg minden későbbi leírásoknak és értekezéseknek alapjául ama három közvitész elbeszélése szolgál, a kiket a nagyvezér Szigetvár őrségéből életben tartva, hirmondókul küldött a keresztény táborba. E katonák — részint műveltségük alacsony fokánál fogva, részint mivel mint küzdők maguk is a harczba vegyültek — az ostrom és védelem folyamáról teljes képet nem adhattak. Észleleteik csupán a legszűkebb körre terjedhettek ki. Figyelmüket inkább a külsőségek kötötték le, mint a lényeg s az általuk elbeszéltek jó részét is csak hallomásból tudván, kész hittel adták tovább a nagyításokat s az ellenmondásokon meg nem ütköztek.

A későbbi idők történetírói meg hivatásukról megfélelkezvén, szerepet cseréltek a költővel.

A helyett, hogy a forrást — a míg közel voltak hozzá — a zavaros elemektől megtisztították volna, épp az ellenkezőt cselekedték. Kiválogatták eme, az egész nemzet lelkiületére olyan mőly hatású esemény legmegragadóbb jeleneteit s ezeket költői képzeljük fellobogó hevéllel és ékesszólásuk fényével öveztek. Így szolgáltatatták át az anyagot készen-rendezetten a későbbi kor époszköltője, de nem történetírója számára. Az ő áradozó elbeszéléseik szerint Zrínyi a hazafiúi önzetlenség megtestesülése, a hősök példányképe, a keresztény hit martirja; Szigetvár védelme pedig minden idők egyik legfényesebb hadi tette.

E nézet lassanként áthatott a nemzet minden rétegébe; a néphit megerősítette, a közvélemény magáénak vallotta. A nép hálás igazságszolgáltatása megelőzte a történetíró szigorú, de részre nem hajló ítéletmondását. Úgy hogy ha valaki napjainkban e tisztet óhajtja gyakorolni, kettős nehézséggel áll szemközt: meg kell tisztítania történeti följegyzéseinket a közjük csúszott tévedésektől és harczra kell szállania a néphittel és közvéleménynyel. Az előbbi feladat megoldása könnyebb, mivel itt semleges alapon áll a kutató és bíró; az utóbbi kockázatos vállalat, melyért könnyen idézheti fejére a hálátlanság és kegyeletlenség vádjait. A Scylla és Charybdis hagyományos örvényei fenyegetik. Hajónknak beszélő, tanácsosztó árbocza az igazság; reméljük, hogy ennek intését követve sikerülni fog a szirteket szerencsésen kikerülnünk.

Szigetvár védelme kétségkívül fontos, sőt az

1566-ik évi hadjárat sorsára nézve döntő esemény volt. Az által, hogy csaknem öt héten át falai körül lekötve tartotta, sőt megtizedelte és erkölcsileg is megrontotta a szultán félelmetes seregét, helyhez kötötte a háborút s beállván az őszi esőzések, meggátolta annak tovább-folytatását, kiterjesztését. Az a fenhéjázó hadsereg, a mely májusban az agg szultán vezérlete alatt oly czéllal indult meg Konstantinápolyból, hogy Magyarország meghódításának művére a koronát feltegye s talán Bécs falain is átgázoljon, szeptember derekán zajtalanul, sietve, szinte lopva vonul vissza Szigetvár alól az «arany szarv» városa felé — hogy leghatalmasabb szultánját oda helyezze ősei mellé! Szigetvár falai alatt a diadal koszorúját már csak a halál fagyos keze illeszthette Szolimán homlokára. S e tényezőt nem szabad kifelejtenuünk a számításból, ha a szigetvári hősi tett hatását annak érdeme szerint akarjuk megítélni. Szigetvár védelme magában véve nem volt sem nagyobb, sem fényesebb hadi tett, mint megannyi más kisebb erősségünké az utóbbi tiztizenöt év alatt, melyeknek őrsegei hasonló kitarással, halálmegvetéssel és önfeláldozással küzdöttek az utolsó emberig.

De sok körülmény volt mégis, a mely Szigetvár védelmét amazokétól megkülönböztette, és föléjük emelte. S e körülmények között az első és legfőbb a szultán személyes részvétele az ostrom intézésében s *halála az ostrom alatt*. Az első dolog nagyon is kirívóvá tette az ellentétet a küzdő felek között s fokozta az áldozatul esettek dicsőségét; az utóbbi

nagy — mondhatnók — világtörténeti fontosságot kölcsönzött eme kis végvár védelmének. Szulejmánnal megszakadt a hódító szultánok hosszú sora s mivel halála összeesik Szigetvár ostromával; ez az ostrom élesen jelöli meg mintegy a fordulópontot a török hódítások történetében. A nép — a régibb történetíróinktól terjesztett vélemény alapján — nem a szultán halálának tulajdonította e roppant fontosságú következtetéseket; hanem egyenesen Zrínyinek és társainak róttá fel érdemül s hogy ezek dicsőségéből ne hiányozzék semmi, a hagyomány magát a szultánt is Zrínyi kezével ölette meg!

Igy vegyült össze való és költött dolog s háttérbe szorult a történeti igazság. S így könnyen megmagyarázhatjuk, ha Zrínyiről, az *emberről* vagy hallgatnak történetíróink, vagy ha megemlékeznek is élete folyásáról, azt a szigetvári hőstett káprázató hatása alatt ítélik meg. Szépítik, eszményítik azt, sőt egyenesen ellentétbe állítják halálával, a mely utóbbival százszorosán jóvá tette élete minden vétkes, erőszakos és szenvedélyes tettét. A következő századok zsibbasztó nyomora és törhetlen kitartással folytatott küzdelmei a török ellen elégséges okot szolgáltatnak rá, hogy a nemzet is e nézethez csatlakozzék. A nép maga Zrínyit különben is csak harczy hirneve után ismerte; azt mérlegelni nem tudta, csilláma pedig elvakította, míg hőse magánéletéről csak kevés, vagy éppen semmi tudomással sem birt. De meg régi, megszokott tünemény (a mely a népeknek nemcsak őskorában

fordul elő, hanem napjainkban is szemlátomást tapasztalható), hogy a nép a maga gondolatait, melyek foglalkoztatják, eszményeit, melyeket hosszú idők viszontagságai érlelnek lelkében, vágyait és reményeit, melyekre századok csapásai és szenvedései készítetik, rendesen egy-egy személyhez köti, ahhoz, a ki valami rendkívüli tett által legjobban megragadja lelkületét. Erre azután, a valósággal többé mit sem törődve, a férfias és hősi jellem minden kincsét ráruházza, önkényesen átidomítja rokonszenve és kegyelele sugallata szerint s ragaszkodik hozzá mint övéhez. Ez a mythoszok és legendák eredete, magyarázata. Így nyilatkozik a nép politikai ösztöne, így teremt költői őseréje s így lesz akaratlanul is meghamisítója a történelemnek. Így lett Zrínyi is a nép hitében a török ellen folytatott százados nemzeti küzdelem megtestesítőjévé és a magyar hős eszményévé! De a néphit Zrínyije nem a történet Zrínyije.

Már az előszóban említettem, hogy Salamon Ferencz volt az első, a ki történetünk eme nevezetes alakjának életét beható vizsgálatra méltatta s a hagyományos, naiv felfogással szemben a komoly történeti ítéletet juttatta érvényre.

Munkája még mindig az egyedüli könyv irodalmunkban, mely Zrínyivel tüzetesen foglalkozik. Sajnos, hogy annak idején legalább időszaki folyóirataink nem szenteltek egy-egy tanulmányt, értekezést az ő könyvének és könyve tárgyának: a szigetvári hősnek. Egyszerűen tudomásul vették a történetbuvár kutatásainak eredményét, megköszön-

ték neki fáradozásait — a nemzet nevében s elhallgattak. Pedig, ha az Első Zrínyiek kitünő írója ki is merítette a szigetvári hős életére vonatkozó adatokat, nem tette fölöslegessé azt, hogy épp emez adatok alapján a hős jelleme képének megalkotásához s minél igazabbá tételéhez mások is hozzá ne szólhassanak.

Igénytelen kis munkám megírásában Salamon könyvének nyomán haladtam s kerestem fel a kútforrásokat. Alig egy-két kivétellel ugyanazon adatokat használtam mint ő, nézeteimet, ítéleteimet ugyanazon tényekre alapítottam mint ő s íme! Zrínyi jellemét mégsem találhattam mindenben egyezőnek az ő Zrínyijének jellemével. E tény talán előre is ellenem s tehetségem gyarlósága mellett bizonyít, mivel hogy a tekintélylyel tekintélyt nem állíthatok szembe. De a komolyság, a melylyel Zrínyi életét tanulmányoztam, egyszersmind bátorságot is nyújt arra, hogy a szerénytelenség vádjánélkül elmondhassam, miben térnek el nézeteim az ő nézeteitől.

Az első Zrínyiek szerzője erős az elemezésben, gyengébb az alakításban. Az egyéneket organikus összefüggésbe igyekezik hozni a kor nagy eseményeivel és szellemével, s jellemeiket ezekből fejti ki, ezek szerint magyarázza meg. Ehhez az eljáráshoz semmi kifogás sem férhet módjával-mértékével. De Salamon F. a kor eszméinek és társadalmi állapotainak tulságos befolyást tulajdonít az egyesre, s ez utóbbit egyenest úgy szereti feltüntetni, mint amaz általános eszmék vagy társadalmi állapotok

képviselőjét. Az ily előleges föltevések egy-egy nagyobb mű megírásánál ritkán tesznek jó szolgálatot. Ha valamely eszmét egy egész korszakon keresztül igyekeztünk vinni s minden eseményt ennek az eszmének megerősítésére kényszerítünk s ezt az eszmét mindenütt mindenben feltalálhatónak véljük: az alkalom és szükség igen gyakran önkénykedésre fog ragadni, s még gyakrabban sodor félszegségekbe. Így boszulhatja meg magát a legdicsegetesebb szándék is, ha a mértéket átlépi s a történetíró — a ki épen azért alkalmazta e módszert, hogy minél közelebb férközhessék az igazsághoz — önkénytelenül is részrehajlóvá lesz s a tényeket saját kedvencz eszméjének fényével világítja meg. Zrínyi életének kitünő megírója sem kerülhette ki egészen ezt a kelepczét. Magasabb szempontból fogván fel s tanulmányozván a tárgyat, igyekezett abba eszmei tartalmat önteni s míg itéletének függetlenségére tartott talán legtöbbet: észre sem vette, hogy ennek, a tárgyba bevitt eszmének lett rabjává.

Salamon Ferencz erőnek erejével *úgy akarja feltüntetni Zrínyit, mint egy társadalmi osztály érényeinek és hibáinak képviselőjét, mint a XVI. századbeli hanyatló magyar oligarchia egyik tipikus alakját.* Ez a tanulmány magva; ez az előlegesen fölvetett kedvencz eszme, melyet művén keresztül visz s a mely nem engedi meg, hogy Zrínyi alakját az igazság tiszta verőfényében láthassuk, hanem meg kell elégednünk az ő mesterségesen előállított, hamis világításával. Ez a kedvencz esz-

mék nemezise, melyet olykor a legkitünőbb, legönállóbb szellemek sem birnak kikerülni. Mert mi is lett annak következése, hogy Salamon Ferencz Zrínyit egy egész osztály «kiválasztott» képviselőjéül teszi? Mindenek előtt az, hogy Zrínyi egyéniségét kivonta a szigorú ítélet alól; holott czélja épen az volt, hogy annak vesse alája. Hőse hibáit, sőt bűnös tetteit is mentegeti és enyhíti azzal, hogy hisz ezek ama sülyedt kor oligarchiájának közös fogyatkozásai voltak; míg jellemének előnyös vonásait szembe állítva magának az osztálynak sötét képével, azokat úgy tünteti föl, mint hősenek különös érdemeit. Szóval: két felé oszt igazságot.

Hogy Zrínyi csakugyan a XVI. századbéli magyar oligarchiának egyik kiváló tagja volt, olyan, a ki magában egyesítette osztályának legtöbb gyarlóságait és kevés erényét, azt nem tagadom magam sem. Csakhogy különbséget kell tennünk a XVI. századbéli oligarchia történetében két fejlődési fokozat között. Ez időben az oligarchizmus Európaszerte hanyatlóban, bomlófélben volt; végzetes forrongások idejét élte, melyben a mult idők erőszakos kiváltságait egymásután el-elvesztegette s nem találta még meg azt az új alakot, a melyben létét, fennmaradását biztosítsa. A középkor rabló oligarchiának kora letűnőben volt; s az új idők arisztokracziájáé még nem érkezett el. Átmeneti idők voltak azok s épen ezért oly zavarosak. E forrongásban lepattoztak az oligarchiáról minden fékek s míg az osztálynak csak igen kevés tagja birt elég önuralommal és méltóságérzettel arra, hogy a

visszaélésektől tartózkodjék: a többség tombolt hatalma korláttalanságának érzetében, lábbal taposott mindent, királyt, népet, törvényt, becsületet s nem látszott más érdeket ismerni, mint azt, a melyet az «én» önző szava parancsolt. Lelkiismerete szunyadozott.

Ilyen volt a vesztét érző oligarchia nálunk az utolsó Jagellók és a mohácsi vész után a két ellenkirály versengése idejében. De János király halála után — lévén a nemzetnek egy királya, kinek osztatlanul hódoljon s egy ellensége, a kitől rettegjen, miután nem tekinthette többé szövetségesének: a török — a zavarok, legalább e tekintetben, lassanként tisztulni kezdenek. Az oligarchia elemei különválnak; egy részök teljes megnyugvással visszatér a törvény korlátai közé, a másik rész duzzogva hajol meg a törvény előtt s a mennyire csak a királyi tekintély aléltsága s az ország politikai zavarai engedik, folytatja erőszakoskodásait.

Zrínyi apja még a Jagellók korabeli oligarchákhoz tartozott, a kik sem hazát, sem királyt, sem törvényt nem ismertek: élt saját öklére, saját magának, mit sem törődve a közügygyel. Zrínyinek, a szigetvári hősnek ifjúsága — a mint erőszakos hatalmaskodásai és megbotránkoztató tettei tanúsítják — még a Jagellók és a két ellenkirály idejére esik; de férfikorának zajos évei már az oligarchiai elemek különválásának korszakában teltek le. Nem is kerül nagy iradságba kimutatni, hogy melyik fél vallhatta őt „agáénak.

Zrínyi típusa volt amaz idők oligarchiájának, —

úgymond Salamon; megengedem, csak hogy amai idők romlott oligarchiájának, a mely osztályának csupán telhetetlen kapzsiságát, erőszakos nyereségét, kalandos harci vakmerőségét őrizte nem minden nemes tulajdonok nélkül. Avagy mutassa valaki Zrínyi egész életéből csak egyetlen egy tettet, jellemében egyetlen egy olyan vonást, a mely a hazafit, az embert önzetlenségében tünneti fel és szeretetre, tiszteletre méltóvá teszi. Az egyetlen fénysugár, a mely Zrínyi jellemének zord ridegségét enyhíteni bírja, harci vitézsége és hırneve, a mely Szigetvárnál érte el tetőpontját. De ha emez utolsó tettet is közelebből vizsgáljuk — a mint tettük fentebb — önfeláldozása sokat vesz eszményiségéből s a mellőztetett csalódás és megbántás által támasztott dacz eme teljes kitörésévé törpül. Hogy élete minden tetteinek rugója a számító, hideg önzés s hogy jellemének alapvonását is épp ez adja meg: kétségbe nem vonható s az is igaz, hogy e jellemvonása közösen egész romlott oligarchiával. Annál feltűnőbb, hogy Salamon ezt nem akarja elismerni s Zrínyi tetteinek sokszor oly indító okokat tulajdonít, melyek a vannak meg nem felelhetnek s oly tehetségeket és képességeket ruház hősére, a melyekkel egyáltalában nem ékeskedett. Íme egy-két példa a mondottak igazolására.

Zrínyi megöletli, vagy megöletli Katzianert a horvátországi pártzavarok idején s mivel a pártfőnök váratlan halála a politikai helyzetet egy csapásra megváltoztatta: Salamon könyve Zrínyi tettet

s ha elismeri orgyilkosságnak — olyanul tünteti fel a mely hősének fényes politikai tehetségéről, éleslátásáról és «tettekre természettségéről» tanuskodik. Tehát politikai ténynek tartja eme leg-szolgaibb, legundorítóbb tettet, a melyért a lelketlen végrehajtó oly mohón követelte a «díjat». A dolog itt meg van fordítva. Mivel Katzianer «lábalól tevésének» politikai következményei lettek, nem lehet ráfogni Zrínyire, hogy a tett elkövetésére is politikai okok birták! De ha még állana is az utóbbi feltevés, kérdés, hogy az olyan politika, a melyben az orgyilkok is szerepet játszik, igazolt és elfogadható-e, szolgálhat-e egy véres büntett mentségéül?

Salamon részletesen elbeszéli Zrínyinek birtok-szerzéseit s elismeri, hogy ezek nem ritkán az ország alaptörvényeibe ütköztek, vagy ha nem is, értenek legalább minden emberi jobb érzést; de nyomban mentegeti azzal, hogy mások is ugyanezt cselekedték. Nem mulasztja el kiemelni, hogy Zrínyinek egész valóján mennyire uralkodott az apjától öröklött kapzsiság; de hisz ez a szenvedély az egész főúri osztálynak közös szenvedélye volt. Nem ny szemet az előtt sem, hogy Zrínyi, jellege alapjánál fogva, durva, nyers, indulatos, erőszakoskodó volt: csak hogy természetesen emez egyéni fogyatkozások is a korban és társadalomban gyökerestek. Szóval: Zrínyi hibáira minden alkalommal az egész osztály és társadalom romlottságának köpenyét borítja s megfeledkezik arról, hogy a mit mentségnek tekint, tulajdonképp vád Zrínyi ellen. Elég vád az, hogy osztálya romlott légkörén nem

birt felülemelkedni. Mert nem kell ám hinnünk, hogy eme hibákat — csak azért mivel egy egész osztály hibái voltak — annak a kornak közvéleménye helyeselte. A romlottság nem volt oly általános. Elnézte ugyan a garázdálkodásokat, mert tehetetlen volt velük szemben, de megbotránkozott rajtuk csakúgy mint mi. Olvassuk csak amaz idők történeti följegyzéseit és irodalmi műveit s nem találhatunk az oligarchia vétségeinek ostromlására erősebb szavakat, mint maguk a kortársak. De maguk a féktelenkedők is teljes tudatával birtak tetteik gonoszságának; végre hajtották azokat, mert lelkiismeretük szavát elfojtotta a siker ígérete, s mert megtorlástól nem kellett tartaniok. A jó és rosszhoz akkor sem voltak más erkölcsi fogalmak kötve, mint ma s ha az utóbbi az elsőt elnyomván felburjánzott: a történelem tisztelte ugyan e tünetményt megmagyarázni, de magyarázatát nem szabad egyszersmind mentség gyanánt használnunk.

A másik tévedés, a mely Salamon felfogásából ered, az, hogy Zrínyi hadvezéri tehetségét és érdemeit — mert egyéb érdemeiről egyáltalában nem is lehet szó — nagyítva adja elő. Beszél Zrínyi hadvezéri tehetségéről, noha hadi tettei között egy olyan sincs, a mely által ennek jelét adhatta volna. Hősünk a fegyvert serdülő kora óta forgatta ugyan s majdnem folytonosan hadi lábon állott a törökkel, de nagyobb ütközetben csak kétszer fordult meg életében: Pest és Babocsa alatt. E két eseményt ismerjük már s tudjuk, hogy azokban Zrínyi, mint huszárcsapatának parancsnoka elszánt bátorságot,

mindent kockáztató, megfontolatlan vakmerőséget tanúsított ugyan; de hadvezéri tehetségét nem ragyogtathatta, mert nem volt rá alkalma. Sőt legutolsó hadi tette, Szigetvár védelme sem volt olyan, hogy hadvezéri tehetségének kifejtésére tért engedett volna. Hős volt, de nem hadvezér; s e kettő közt nagy a különbség.

Salamon ezen felül Zrínyiben még élesen látó politikust, magyarán államférfiút is állít elénk, mint a ki ebéli tehetségének első jelét Katzianer megöletése által adta . . . Erre nézve megtettük már észrevételünket. Ha megengedjük is, hogy Zrínyi országos dolgokkal foglalkozó politikus volt, viszont nem vonható kétségbe az sem, hogy életének épen az a szakasza volt legszerencsétlenebb, a melyben az államférfiú szerepét akarta játszani s hogy ez a pálya nem termett Zrínyi számára egyebet csalódásnál, mellőzésnél és keserűségnél. Ha a siker egész életében mindenütt nyomában járt is, ezen a téren elpártolt az tőle. Hisz épen országos szereplése volt az, a mi meghasonlásba hozta őt királyával is, önmagával is; úgy hogy életének utolsó éveit elégedetlenségben, duzzogásban tölti s elkeseredése oly fokot ér el, hogy egy ingerült pillanatában lemond minden közhivataláról s vissza akar vonulni a magán életbe. Legalább fenyegetőzik vele. Ily állapotban és hangulatban lepvén meg őt a háború, daczosan elhatározza, hogy Szigetvárba zárkózik. De e tettének önkényességéből is sokat levon az, hogy elhatározása már csak a király parancsának nyomása alatt keletkezett.

Gondoljuk csak át Zrínyi egész életét, tekintsünk el hősi halálától, mely halhatatlanságot szerzett számára s arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy jelleme, tettei és képességeinél fogva aligha jut a nagy hazafiak pantheonába s történelmünknek ama (egy vagy más tekintetben tán nevezetes, de) eltemetett alakjai közé kell jutnia, a kikről a nemzet nagy tömege mit sem tud s a kikkel csak a mult idők buvára találkozik rejtett utain. Nem tarthatjuk tehát őt Salamonnal egyetértőleg «*a XVI. századbéli magyar oligarchia egyik legnemesebb példányképének*», már csak azért sem, mivel ama század első felének oligarchiája nem volt olyan, hogy soraiban «nemes példányképeket» találhatnánk s magának Zrínyinek jellemében sem található oly vonás, mely «a legnemesebb» epithetont megszerezhetné számára. Nem példányképe, hanem tipusa volt ő amaz idők romlott oligarcháinak, a kiktől ha valami mégis megkülönböztette őt, aligha volt az egyéb, mint erőtől duzzadozó nyersesége, a mely erőszakoskodásokra is ragadta ugyan, de másrészt megóvta azon félszedségektől és ingadozásoktól, melyek osztálytársait bélyegezték. Tevékeny volt egész a fáradhatatlanságig és következetes minden habozás és gyengeség nélkül. Ennek köszönhette, hogy élete teljes egészet tett. Míg amazok szétforgácsolták erejüket és a sors kénye-kedve hol a magasba dobta, hol elejtette őket: ő minden tettét egy célra irányozta és zsarnoka volt magának a sorsnak is, melyet szolgálatába kényszerített. Azok hol gyarapodtak, hol pusztultak, a mint vagy

az események vagy saját hibáik hozták magukkal: Zrínyi életében folytonos az emelkedés, még pedig oly vaskövetkezetességgel, a mely a legjelentéktlenebb kivételt sem engedi meg. *S mintha hűséges pályatársa, a jószerencse, még élete révén is meg akarta volna ajándékozni, oly halált juttatott részére, a mely egész életét feledésbe merítette s a Zrínyi nevet mint a hazafias önfeláldozásnak varázsígjét szállította át nemzedékről nemzedékre!*

TARTALOM.

	Lap
Az első kiadás előszavából... --- --- --- --- ---	3
Előszó a második kiadáshoz --- --- --- --- ---	5
<i>Első fejezet.</i> Magyarország állapota a XVI. század első felében	7
<i>Második fejezet.</i> Zrínyi Miklós ifjúsága --- --- --- --- ---	16
<i>Harmadik fejezet.</i> A Zrínyi-testvérek --- --- --- --- ---	36
<i>Negyedik fejezet.</i> Zrínyi mint Horvátország bánja... --- --- ---	54
<i>Ötödik fejezet.</i> Zrínyi mint Magyarország tárnokmestere --- --- ---	74
<i>Hatodik fejezet.</i> Zrínyi elégedetlensége és elzárkozása Sziget- várba... --- --- --- --- ---	90
Szigetvár ostroma és Zrínyi halála --- --- --- --- ---	108
Zrínyi Miklós alakja --- --- --- --- ---	121

